

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Lenka Chudomelová

**Kulturní trauma invaze z roku 1968 ve vysílání České televize
v letech 1990-2015**

Cultural Trauma of the Invasion in 1968 in Broadcasting of Czech Television
in the Years 1990-2015

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Mlynář

Poděkování

Mé poděkování patří zejména Mgr. Jakubu Mlynářovi za ochotu při vedené této práce, podnětné komentáře a za čas, který mi věnoval.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 2. května 2016

.....

Lenka Chudomelová

Klíčová slova (česky)

kulturní trauma, rámcová analýza, media, kulturní sociologie, 1968, Česká televize

Klíčová slova (anglicky):

cultural trauma, frame analysis, media, cultural sociology, 1968, Czech television

Abstrakt

Práce zkoumá koncept kulturního traumatu v souvislosti s invází vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968, konkrétně se zaměřuje na vysílání České televize v letech 1990-2015, které připomíná tuto událost. Prostřednictvím analýzy rámců bylo nalezeno deset rámců specifických pro toto téma. Polovina z rámců nesla znaky kulturního traumatu, přičemž traumatické rámce byly aktéry artikulovány častěji. Vyjednávání o interpretaci této události od roku 1990 probíhalo ve třech hlavních fázích. V první fázi je srpen 1968 používán jako nástroj k distanci od předchozího režimu a stmelení občanů proti režimu. Ve druhé fázi je univerzální důležitost Pražského jara i jeho násilného ukončení upozaděna a převládá pocit překonání. V třetí fázi se událost opět stává významnou, s vydělením srpna 1969 jako specifického, též traumatického data. Události srpna 1968 byly ve vysílání používány jako paralely k aktuálním problémům (válečným konfliktům, vztahům s velmocemi i vnitropolitické situaci) a zdá se tedy, že tvoří jeden z významných kulturních referenčních bodů.

Abstract (in English)

The bachelor thesis examines the concept of cultural trauma in relation to the invasion of armies of the Warsaw Pact to Czechoslovakia in August 1968. It is focused on the commemoration broadcasting of the Czech television in 1990-2015. A frame analysis was used and ten issue-specific frames were found. Half of the frames had features of cultural trauma and the traumatic frames were articulated more often than the non-traumatic ones. The negotiation of interpretation of the event took place in three phases since 1990: in the first phase the August 1968 is used as an instrument for emphasizing of a distance between the old and new regimes and for national unification against the old socialist regime. In the second phase the universal importance of the Prague Spring and its violent ending was suppressed and the feeling of overcoming was dominant. In the third phase the event became significant again and the events of the August 1969 were separated from the narrative as specific and also traumatic. The events of the August 1968 were used as parallels to various current problems (wars, relations to world powers and also internal political situations) and it seems that the August 1968 is one of the important cultural points of reference.

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Teoretická část.....	9
2.1	<i>Kulturní sociologie a počátek konceptu kulturního traumatu.....</i>	9
2.2	<i>Teorie kulturního traumatu.....</i>	10
2.3	<i>Proces traumatu.....</i>	11
2.4	<i>Trauma a jeho generační přenos.....</i>	12
2.5	<i>Kulturní trauma a role médií.....</i>	13
2.6	<i>Veřejné připomínání události a mediální vzpomínání.....</i>	14
2.7	<i>Trauma v souvislosti s komunismem v Československu.....</i>	14
2.8	<i>Zkoumání kulturního traumatu roku 1968.....</i>	15
3	Metodologická část.....	17
3.1	<i>Analýza rámců.....</i>	17
3.1.1	<i>Počátek analýzy rámců.....</i>	17
3.1.2	<i>Analýza rámců a média.....</i>	18
3.1.3	<i>Dvě úrovně rámců.....</i>	18
3.2	<i>Rámce a kulturní trauma.....</i>	19
3.3	<i>Zkoumané materiály a jejich omezení.....</i>	20
3.4	<i>Analytický postup.....</i>	22
4	Empirická část.....	23
4.1	<i>Analýza předběžných rámců.....</i>	23
4.2	<i>Obecné rámce z vysílání České televize.....</i>	27
4.2.1	<i>Obecné rámce a trauma.....</i>	27
4.2.2	<i>Konstrukce obecných rámců.....</i>	30
4.3	<i>Specifické rámce a kulturní trauma.....</i>	31
4.3.1	<i>Specifické rámce ve vysílání ČT oproti předběžným rámcům.....</i>	32
4.3.2	<i>Specifické rámce netraumatické.....</i>	33
4.3.3	<i>Specifické rámce traumatické.....</i>	37
4.4	<i>Proces vyjednávání o interpretaci události.....</i>	43
4.4.1	<i>Fáze interpretace.....</i>	43
4.4.2	<i>Generační posun.....</i>	48

4.5	<i>Paralely srpna 1968 vzhledem k soudobým tématům a kontext vysílání</i>	49
4.5.1	Rusko-české vztahy a mocenské postavení Ruska	49
4.5.2	Srpen 1968 jako emocionální apel	51
5	Závěr	53
6	Literatura.....	56
7	Literatura k předběžné analýze	58
Příloha 1: Ukázka analýzy: Deník ČST, 1990.....		60
Příloha 2: Ukázka analýzy: Události, komentáře, 2008		61
Příloha 3: Ukázka analýzy: Události, komentáře, 2015		62

1 Úvod

21. srpen 1968 se zapsal do československých moderních dějin jako den, kdy na naše území vstoupila vojska pěti států Varšavské smlouvy, vedená těmi sovětskými. Ukončila zde reformní proces známý jako Pražské jaro a začala období normalizace, tedy opětovného utužování režimu. Tato doba znamenala konec nadějí na politické nebo ekonomické reformy a větší svobody, ale podle odhadů (např. Tvrdíková, 2007) také minimálně 140 tisíc (možná až 350 tisíc) emigrujících občanů.

Práce se na srpen 1968 zaměřuje z hlediska konceptu kulturního traumatu. Jak bude vyloženo dále ve druhé kapitole, tento koncept má zachytit kolektivně prožívané trauma, které zasahuje kolektivní identitu lidí, vytváří nejistotu ohledně definice společnosti i jejího směřování a přináší nutnost tuto kolektivní identitu a narativy týkající se společnosti jako celku přetvořit, aby obsáhly traumatizující událost (Alexander, Eyerman, Giesen, Smelser, & Sztompka, 2004).

Při vyjednávání o podstatě události a její interpretaci hrají významnou roli média (Alexander, 2004), a proto práce zkoumá, zda je srpnová invaze z roku 1968 v České televizi zobrazována a prezentována jako trauma. Po představení teorie kulturního traumatu a konceptů s ní souvisejících jsou v empirické části (4. kapitola) analyzovány pořady České televize vysílané okolo 21. srpna a týkající se srpnové invaze, a to od roku 1990 do roku 2015. Zkoumání probíhá prostřednictvím analýzy rámců (jejíž základní principy jsou vyloženy ve třetí kapitole). Jejím cílem je postihnout, jak redaktoři i jednotliví aktéři, kteří jsou žádáni o komentář, událost rámuje a jaké interpretace používají, případně do jakého současného kontextu ji zasazují. Je také zkoumáno, zda se tyto rámce v čase proměňují. Ústředním cílem práce je zjistit, zda a kterými aktéry (případně v jakých souvislostech) je invaze z roku 1968 interpretována jako událost s rysy kulturního traumatu.

2 Teoretická část

2.1 Kulturní sociologie a počátek konceptu kulturního traumatu

Teorie kulturního traumatu je součástí většího „kulturního obratu“ v sociologii, jejímž hlavním teoretikem a propagátorem je Jeffrey C. Alexander. Alexander vidí kulturu jako „ve své podstatě protichůdné narativní diskurzy nebo kulturní kódy, které rámuji porozumění a které jsou reprodukovány sociální akcí“ (Eyerman, 2004a, s. 2). Kultura je tedy strukturována narativy, které stojí v základu individuálních i kolektivních identit a umožňují aktérům přiřazovat smysl jejich jednání. Aktéři nicméně při každodenních aktivitách vyjednávají o významech a identitách a přetvářejí je (Eyerman, 2004a). Kulturní sociologie v pojetí Alexandra se zaměřuje na narativní analýzy a také v rámci tzv. performativní teorie obrací pozornost k aktivitám, dramatům, v kterých mezi lidmi dochází k vyjádření významu sociální situace a motivů jednání (Alexander, 2004a; Eyerman 2004a; Giesen 2004a).

V jádru kulturní sociologie stojí koncept kolektivní paměti. Ta je zásobárnou definicí a rámců sdílených v dané skupině nebo společnosti a poskytuje strukturu a oporu pro paměť individuální (Halbwachs, 2009). Součástí kolektivní paměti jsou narativy (mýty) o společnosti nebo komunitě: tyto narativy slouží lidem jako základ pro vykládání významu jejich zkušeností a rámuji individuální i kolektivní identitu. Zároveň jsou narativy samy strukturovány minulou zkušeností (Giesen, 2004b). Trauma jako negativní zkušenost, opak triumfálního vítězství, tyto narativy narušuje. Traumatizující zkušenost nemůže být vyprávěna v dosavadních kulturních modelech, musí proto dojít k jejich přeformulování a vytvoření nového narativu začleňujícího traumatickou událost. Zároveň s tím dochází k změně kolektivní identity jedinců (Alexander, Eyerman, Giesen, Smelser, & Sztompka, 2004; Tomášek, 2014).

Koncept traumatu pochází z psychologie, která ho spojuje s individuálním prožitkem člověka, přímého účastníka pro něj traumatické události. Počátky konceptu sahají k psychoanalytickým směrům: Sigmund Freud zkoumal trauma v souvislosti s histerií a jeho základy nacházel v pasivních sexuálních zkušenostech v dětství (Smelser, 2004). Pojem se dostal také do běžných představ a konverzací lidí, kteří s jeho pomocí vysvětlovali, co se stalo a jak se cítí, a to jak na individuální, tak kolektivní úrovni (Alexander, 2004b). V psychologii, psychiatrii a medicíně se koncept traumatu na větší počet lidí (a celé skupiny) aplikoval častěji od první světové války, kdy se vojáci vraceli z fronty s „granátovým šokem“ (shell shock); později se také používal v souvislosti s lidmi přeživšími druhou světovou válku a zejména holocaust. Od 80. let byla zavedena diagnóza posttraumatického syndromu

a v rámci sociální psychologie byl zkoumán přenos do bezprostředního okolí postižených (Tomášek, 2014).

Do sociálních věd se koncept kolektivního traumatu dostával ke konci 20. století. Jedním z prvních příspěvků byl článek Cathy Caruth (1991), která připomíná Freudovu analýzu historie židů (a vztahů s křesťany) v intencích traumatu: historie židů je podle Freuda poznamenána traumatem zavraždění Mojžíše (jako paralela s Oidipovským komplexem) a podobně antagonismy křesťanů vůči židům vysvětluje Oidipovskou rivalitou vůči staršímu bratrovi a nepřiznáním viny na smrti Krista.

V roce 1994 se tématem zabýval sociální psycholog Kai Erikson ve své knize *A New Species of Trouble: Explorations in Disaster, Trauma, and Community Collective Trauma* a zřejmě poprvé použil sousloví „kolektivní trauma“. Po roce 2000 se začali autoři věnovat kulturnímu traumatu: v roce 2000 vyšel článek Piotra Sztompky *Cultural trauma: The other face of social change*. Jeffrey Alexander v roce 2002 publikoval práci *On the social construction of moral universals: The ‚Holocaust‘ from War Crime to Trauma Drama*. Systematicky pak byl sociologický koncept traumatu zpracován Alexanderem, Sztompkou, Giesenem a Smelserem v roce 2004 ve sborníku *Cultural Trauma and Collective Identity*, do něhož také autoři začlenili některé své předchozí práce.

2.2 Teorie kulturního traumatu

Jeffrey Alexander ve své úvodní kapitole ze sborníku *Cultural Trauma and Collective Identity* (v českém překladu jako kapitola „K teorii kulturního traumatu“ v antologii *Paměť a trauma pohledem humanitních věd*) píše:

„O existenci kulturního traumatu mluvíme ve chvíli, kdy si členové kolektivity uvědomí, že byli vystaveni otřesné události, která zanechala nesmazatelné stopy na jejich skupinovém vědomí, navždy jim poznamenala paměť a zásadním a nezvratným způsobem jim změnila budoucí identitu“ (Alexander, 2015, s. 97).

Teorie se tak zaměřuje nikoliv na traumata přímých účastníků událostí, ale na kulturní konstrukce, které přijali ti, kdo nejsou přímými oběťmi, ale ztotožňují se s nimi (Giesen, 2004a). Skupina prožívá kulturní trauma jako narušení své identity, „jako základní ohrožení jejich smyslu pro to, kdo jsou, odkud přišli a kam chtějí směřovat“ (Alexander, 2004b, s. 10). Situace nebo událost je reprezentována jako nesmazatelná, ohrožující existenci skupiny nebo její kulturní předpoklady (Smelser, 2004).

Teorii kulturního traumatu obecně formuluje ve svém úvodním článku ke sborníku Jeffrey Alexander, ale v pojetí jednotlivých autorů, kteří se tímto tématem zabývají, můžeme najít některé rozdíly v pojetí traumatu. Nejvýrazněji se odlišuje přístup Piotra Sztompky: na trauma se zaměřuje v rámci paradigmatu sociální změny, přičemž náhlou a hlubokou sociální změnu považuje za možný zdroj traumatu, neboť při ní dochází k probuzení nejistoty a zasažení sociální struktury (Sztompka, 2004; Záměčnicková, 2006). Další autoři se v pojetí traumatu v zásadě shodují, i když kladou důraz na jeho různé aspekty: Bernhard Giesen (2004b) používá termín kolektivního traumatu a zaměřuje se na trauma viníků (pachatelů), tedy těch, kdo trauma způsobili. Neil Smelser (2004) rozlišuje kulturní a sociální trauma podle toho, zda zasahuje sociální systém (rodinu, ekonomiku, legální, vzdělávací a zdravotnické instituce) nebo kulturní systém (hodnoty, normy, znalosti, víru apod.).

Konceptem kulturního (nebo také kolektivního, sociálního) traumatu bývají často zkoumány události související s válkou a genocidou, výrazným tématem je trauma holocaustu (např. Alexander, 2004c; v souvislosti s traumatem viníků Giesen 2004b). Častým tématem bývá traumatem otroctví Afroameričanů (např. Eyerman, 2004b). V našem prostředí dominují přehledové články věnované kulturnímu (kolektivnímu, sociálnímu) traumatu (např. Tomášek, 2014; Szaló & Hamar, 2014). Konkrétním traumatizujícím událostem se věnuje Marada (2007) se zaměřením na dobu komunismu a generační přenos zkušeností. Na jednotlivé události je častěji zaměřována pozornost v bakalářských a diplomových pracích: například na poválečný odsun Němců z pohledu Čechů a české traumatu viníků (Janoušková, 2008) nebo období komunismu 1968-75 (Tomášek, 2007).

2.3 Proces traumatu

Jen některé z událostí, které se můžou jevit jako závažné a nebezpečné, jsou později interpretovány a přijaty jako kulturní trauma. Sztompka (2004) definuje čtyři okruhy událostí, které v dvacátém století a v současnosti mohou být traumatizující: mezikulturní kontakt (situace spojené s kolonialismem a imperialismem, globalizací apod.), prostorová mobilita (např. migrace, uprchlictví a jejich důsledky), změna základních institucí (změna politických režimů, industrializace apod.) a změna myšlenek (např. prvotní informace o holocaustu, změna pohledu na svět související s nástupem ekologických, feministických proudů).

Aby do stavu pocíťovaného traumatu společnost dospěla, musí dojít k přijetí události jako traumatické prostřednictvím toho, co Alexander nazývá „proces traumatu“. Proces obvykle začíná u konkrétní skupiny aktérů, kteří jsou nazýváni nositeli traumatu („carrier group“). Tato skupina začne událost jako trauma prezentovat a vyzdvihovat ji jako destrukci sociálního

řádu, posvátných hodnot apod. V tomto ohledu je vytvářen nový příběh, který v sobě nese vyjádření o původu bolesti, o obětech i vinících. Trauma se pak může stát celospolečenským, pokud o zásadním dopadu situace přesvědčí nositelé zbytek populace, případně pokud se podaří vytvořit vztah (ve smyslu sdílených hodnot apod.) mezi oběťmi a ostatními z kolektivu (Alexander, 2004b).

Kulturní trauma, které je jako takové přijaté a vnímané společností, neustále prochází vyjednáváním a rekonstruováním. Narušená kolektivní identita se postupně přetvoří do jiné podoby, v níž je zkušenost traumatu začleněna. Zároveň často dochází k vytváření symbolů a míst, jež trauma připomínají (pomníky, knihy, udělení cen za hrdinství apod.). Trauma se tak stává rutinou a mizí: silné emoce spojené s událostí už nejsou dále pociťovány, nicméně jeho poselství zůstává v kolektivní paměti společnosti (Alexander, 2004b). Proti aktérům snažícím se o prosazení traumatického narativu podle Barši (2011) navíc působí ti, kdo prosazují tzv. politiku dějin: vyrovnání se s minulostí a odpuštění. Politika dějin jde tak přímo proti snahám o prosazení určitého svého pohledu na události jako dominantní (Szaló & Hamar, 2014).

2.4 Trauma a jeho generační přenos

Mezi událostí a její interpretací jako traumatické situace může uběhnout určitá doba. Cathy Caruth (1991) považuje ve své psychoanalytické verzi traumatu za klíčové období latence. Skutečná událost není ve chvíli, kdy se stane, uchopitelná, proto je zapomenuta a popřena: původní událost (historie) už není dostupná a nahrazuje ji trauma, které se vynořuje i v odlišných kontextech. Jistou latenci popisuje i Giesen (2004b) v případě německého traumatu viníků za krutosti druhé světové války: generace, kterých se události přímo týkaly, o nich nebyly schopné mluvit a nedokázaly svou zkušenost sdílet s další generací.

Jiný případ generačního posunu ve vnímání období nacismu popisují Mollerová, Tschunggналlová a Walzer (2010): jednotlivé generace si z vyprávění přímých účastníků vybírají určitou část, případně si příběhy přetvářejí a interpretují činy předků v lepším světle (jako „ty slušné Němce“). Dějinné vědomí je jednak utvářeno pod vlivem médií, školy apod., což tvoří kognitivní dimenzi této paměti, a jednak prostřednictvím příběhů předků, rodinnou pamětí, která utváří emocionální složku. Následkem tohoto rozdělení může přetrvávat obdiv k nacismu jako ke „krásným časům“, jak ji viděli tehdy mladí pamětníci.

Interpretace události a prožívání traumatu tedy může být ovlivněno generačně. Jak uvádí Marada (2007) na základě práce Mannheima, každá generace má svou perspektivu, která je do značné míry určena jejími zkušenostmi: do této perspektivy jsou poté zasazovány jak

následující, tak historické události, což ovlivňuje jejich interpretaci. Na příkladu traumatu komunismu pak Marada ukazuje, že původní zkušenost pamětníků není úplně přenositelná: mladá generace (která nezažila komunismus) často nedokáže pochopit důvody svých rodičů, kteří se během normalizace s režimem zapletli, a generace rodičů kvůli rozdílnému kontextu doby a jiné zkušenosti není schopná tyto důvody přesvědčivě vysvětlit.

2.5 Kulturní trauma a role médií

V úspěšnosti ustanovení traumatu hrají roli různé faktory včetně institucionálních okolností, jako jsou právní systém, estetika, náboženství, byrokracie a také média. Média mohou poskytnout nositelům traumatu prostor pro artikulaci svého narativu. Pokud však téma převezmou, podřizují jeho zobrazování zároveň svým vlastním požadavkům, jako je snaha o vyváženost a neutralitu (Alexander, 2004b; Burns, 2004). Vyjednává se o tom, jak bude událost interpretována, a právě vzhledem k interpretaci (nikoliv k tomu, co se reálně stalo) dochází ke konfliktu mezi různými aktéry a skupinami (Szaló & Hamar, 2014). Zároveň může dojít k zapojení dalších aktérů, například těch, kdo jsou označováni za viníky (Alexander, 2004b).

Eyerman (2011c) mluví o aktérech zapojujících se do mediálního vyjednávání o interpretaci traumatu jako o intelektuálech, tedy specifické sociální roli, v níž se mohou ocitnout umělci, spisovatelé, novináři i další. Ti vyjadřují své názory skrz média a veřejná vystoupení a ovlivňují tak veřejné mínění. Média přinášejí první informace o událostech, které se v budoucnu mohou stát traumatizujícími, ale interpretaci přebírají právě intelektuálové: do této sociální role mohou pro potřeby médií vstupovat sami novináři prezentovaní jako experti na téma, odborníci z nejrůznějších relevantních oborů, profesionálové (zastupující zájmy konkrétních zúčastněných klientů, institucí), ale také například příbuzní nebo přátelé obětí. Velkou roli hraje způsob, jakým je situace v médiích zarámovaná a reprezentována (pomocí fotografií, titulků apod.), ale aktéři v rolích intelektuálů mají možnost ovlivňovat, jak se o události mluví, mohou podpořit národní jednotu nebo naopak rozdmýčkovat emoce, ale také formulovat pocity lidí. Významným faktorem v procesu utváření traumatu je také prostor, jaký média dají nositelům traumatu (kteří se v Eyermanově podání na dobu svého mediálního vystoupení také stávají intelektuály), a jak silná a odhodlaná je tato skupina nositelů traumatu.

2.6 Veřejné připomínání události a mediální vzpomínání

Jak již bylo zmíněno výše, důležitou součástí procesu traumatu a jeho zpracovávání je podle Alexandera (2004b) institucionalizování události. Jedním ze znaků takovéto institucionalizace je veřejné připomínání (commemoration) historických událostí v době jejich výročí, kladení věnců a projevy politiků, často následně zobrazované médii.

Veřejné vzpomínání není odtrženo od předešlých interpretací a komentářů. Jak píše Olick (1999), každé připomínání události se určitým způsobem vztahuje k předchozímu vzpomínání (jde o „memory of commemorations“, vzpomínku na připomínání) a je zahrnuto do minulosti jako součást dané události. Řečnické projevy na vzpomínkových akcích jsou proto provázané s těmi předešlými, ať už na ně odkazují a navazují na ně, nebo se proti nim vymezují.

Při připomínání historické události je jak v oficiálních projevech, tak v mediální prezentaci klíčový přesah do současnosti, nynější následky a paralely. Jak shrnuje Olick (1999), podle některých autorů je minulost utvářena současností, podle jiných jde v interpretacích minulosti o změnu interakce mezi minulostí a současností: významy týkající se minulosti jsou tvárné a záleží na současných okolnostech, do jaké míry jsou tyto významy využity. Navíc „obraz minulosti záleží (...) také na akumulaci těchto předchozích vztahů a jejich pokračujícím ustanovování a přetváření“ (s. 382). Minulost je tedy ve veřejném vzpomínání vztahována k předchozím interpretacím i právě probíhajícím dějům a situacím, ale nestojí sama o sobě jako statická představa.

2.7 Trauma v souvislosti s komunismem v Československu

Jak poznamenává Marada (2007), období komunismu je pro zkoumání z hlediska traumatu vhodným tématem, ale přináší některé analytické problémy: hlavně chybějící odstup, absenci zjevným kulturních a sociálních důsledků, ale také fakt, že „je tato zkušenost již od ‚nového začátku‘ podrobována konfliktním veřejným interpretacím“ (s. 90). Marada vidí toto období spíše jako „trauma viníků, nikoliv obětí - třebaže řada postižených se v sebeobraně ráda staví na stranu těch druhých, podobně jako výše zmínění příslušníci německé válečné generace“ (s. 91). Nejvíce se pak podle něj vina týká generace normalizační, která již neměla ideologické, ale pouze pragmatické a oportunistické důvody pro podporu režimu.

Pokud se však zaměříme pouze na období roku 1968 a konkrétně srpnovou invazi, koncept traumatu viníků se na tuto dobu příliš nehodí. Šedesátá léta, během nichž probíhal proces nazývaný Pražské jaro, jsou dnes lidmi hodnocena spíše pozitivně v porovnání s jinými desetiletími z doby 1948-89 (tedy doby, v které fakticky vládla KSČ jako dominantní síla

v Národní frontě). Podle výzkumu Historické vědomí 10/2010 šedesátá léta hodnotilo v roce 2010 jako dobu rozkvětu 30 % respondentů a 34 % jako dobu úpadku, zatímco období po roce 1968, tj. sedmdesátá a osmdesátá léta hodnotí jako období rozkvětu 22 % a úpadku 42 % respondentů. Pro srovnání, nejhůře hodnocenými z let 1948-89 jsou padesátá léta, která považuje za dobu rozkvětu 13 % respondentů a za období úpadku 55 % (Šubrt & Vinopal, 2013, s. 109).

Marada (2007) o zastáncích Pražského jara píše, že „pak mohli odkazovat na demokratický potenciál vize ‚socialismu s lidskou tváří‘“ a jsou často „označováni za historicky desorientované blouznivce, méně však již za amorální slabochy“ (s. 93) a ani dalšími generacemi proto nebývají tolik odsuzováni.

Tomášek (2007) ve své bakalářské práci zaměřené na trauma české společnosti v letech 1968-75 na základě analýzy osobních deníků uvádí, že srpnová invaze společnost bezprostředně spojila v jejím traumatu proti vnějšímu viníkovi, kterým byli Rusové (případně ruští komunisté). Po roce 1969 a smrti Jana Palacha se začíná jednota rozpadat a Češi přestávají být vnímáni jako jednotná skupina obětí: s nástupem normalizace začínají být mezi hlavní viníky čím dál tím víc řazeni lidé, kteří s režimem kolaborují. Trauma se v této době stává „veřejným tajemstvím; oficiálně a ve veřejných médiích trauma údajně neexistuje“ (s. 30).

2.8 Zkoumání kulturního traumatu roku 1968

Tato práce aplikuje koncept kulturního traumatu na invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968, a to z pohledu Čechů. Tato událost je v českých (československých) moderních dějinách významným milníkem a přinejmenším v osobních konverzacích s lidmi se zdá, že se jich téma srpnové okupace stále dotýká. Většina pamětníků ví, kde byla 21. srpna 1968 a co prožívala, podobně jako si Američané pamatují, co dělali 11. září 2001. Zdá se tedy, že někteří jednotlivci tuto událost jako traumatickou prožívali a stále ji takto pocítují. Není jasné, zda je možné označit ji jako traumatickou pro společnost: tato otázka je nad rámec práce. Zaměřuje se na část problému, a sice na zapojení médií do reprezentace invaze, které je jedním z důležitých kroků v procesu vyjednávání o interpretaci dané události a ustanovování traumatu.

V médiích je invaze roku 1968 připomínána nejčastěji v době jejího výročí, tedy okolo 21. srpna. Dochází k veřejnému vzpomínání, debatám, projevům, kladení věnců. Kromě srpnových dnů je invaze z roku 1968 v televizi zmiňována nepravidelně a při souvisejících příležitostech, např. výročí účastníků události, úmrtích aktérů apod. Srpnová výročí jsou

však hlavním zdrojem veřejných interpretací a reinterpretací toho, co se tehdy stalo a jaké jsou důsledky pro naši současnost.

Práce se primárně zabývá způsobem mediálního rámování vstupu vojsk a tím, zda je událost aktéry prezentována jako kulturní trauma. Analýza sleduje i vývoj interpretace a projevy dalších fenoménů spojených s veřejným vzpomínáním.

V souvislosti s interpretacemi události práce zkoumá, kteří aktéři v televizním vysílání vstupují do role intelektuálů a jak se liší rámce, jež situaci dávají. Důležitým momentem je analýza případných generačních odlišností: zda příslušníci rozdílných generací interpretují situaci podobně a došlo-li tedy k přenosu převažující interpretace.

3 Metodologická část

3.1 Analýza rámců

Pro analýzu způsobu, jakým média a jednotliví aktéři interpretují invazi ze srpna 1968, byla zvolena analýza rámců. Ta je vhodná pro zkoumání rozdílných interpretací a ideologických pozadí za promluvami jednotlivých aktérů.

3.1.1 Počátek analýzy rámců

Analýzu rámců jako analytický přístup představil Erving Goffman. Termín a jeho základní chápání převzal od antropologa Gregoryho Batesona (1972), který mluví o psychologických rámcích. Goffman se s pomocí analýzy rámců zaměřoval na zkoumání organizace každodenní zkušenosti: rámce jsou základními jednotkami organizace zkušenosti a utvářejí v mysli aktéra strukturu pro interpretaci situací (Goffman, 1986; Šilhanová, 2008).

Základní (primární) rámce podle Goffmana tvoří centrální element kultury dané skupiny, jsou rámci okolo ostatních rámců (neboli perspektivou) a představují systém víry a kosmologii skupiny. V současné společnosti není základní rámec společný všem jejím členům a v některých otázkách se projevuje nesoulad (např. v otázce víry v boha), nicméně podle Goffmana „tolerujeme nevysvětlené, nikoliv nevysvětlitelné“ (s. 30) a předpokládáme, že vše je možné vysvětlit na základě našeho užívaného systému víry.

Na nižší organizační úrovni v každodenním životě se Goffmanovo pojetí rámců podobá Batesonovu. Bateson (1972) používá analogii rámu obrazu: psychologický rámec organizuje percepci pozorovatele, protože ohraničuje, jaké části obrazu je vhodné věnovat pozornost, a odděluje ho od okolí (vypouští určitý výsek reality, odděluje ho od zdi). Zároveň předkládá návod na interpretaci (obraz v rámu bude interpretován jinak než plakát na zdi) a zařazuje do pohledu pouze určitou, související část reality. Bateson se přitom zaměřuje na situace, jako je hra nebo představa, při nichž je nutné dát ostatním aktérům najevo, jak probíhající situaci interpretovat. Podobně se Goffman zaměřuje na situace, ve kterých se nutnost definování rámce stává zřetelnou: pokud používáme ironii, musíme tak konkrétní situaci zarámovat a použít určité klíče, aby ostatní chápali, že ji mají takto interpretovat. Své rámce a klíče mají i např. divadelní hry, obřady nebo simulace, a proto se odlišují od původních, vážně míněných aktivit nezatížených symboly. Pro správné určení rámce je důležitý kontext, ale také kulturní kompetence aktérů (Goffman, 1986, Šilhánová, 2004).

3.1.2 Analýza rámců a média

V současných výzkumech je analýza rámců často používána pro rozbor mediálních výstupů a pokrytí konkrétního tématu, nicméně přístupy a empirické postupy jednotlivých výzkumníků se do velké míry liší. Podle Reese (2001) je výhodou analýzy rámců, že „přemostňuje soupeřící tendence v sociální analýze“ (s. 7) a v konkrétních provedeních může využívat kvalitativní i kvantitativní metody, čerpá z perspektivy zaměřené na mediální aktéry i jejich posluchače (respektive jejich interpretace) a zahrnuje v sobě jak behaviorální aspekty (manifestní vyjádření aktérů), tak zkoumání ideologického pozadí, zájmů i na ně navázaných interpretací dané situace. Reese definuje:

„Rámce jsou *organizační principy*, které jsou sociálně *sdílené a přetrvávající* v čase, které fungují *symbolicky*, aby smysluplně *strukturovaly* sociální svět“ (s. 11, kurzíva Reese).

Při analýze rámců je tedy klíčové dívat se za manifestní vyjádření, na principy a ideologické pozadí. Ve zkoumání mediálních prezentací nejde o témata samotná, ale o to, jak jsou prezentována, a o důraz, jaký je kladen na různé aspekty tématu (de Vrees, 2005). Hertog a McLeod (2001) ve svém pohledu rozšiřují záběr rámců a poznamenávají, že rámce strukturují naše porozumění světu určením relevantního obsahu diskuze, definicí skupin i rolí, propojením hodnot, víry, činů, ovlivněním terminologie a také určením etických zásad a preference cílů. Podle Tankarda (2001) schopnost definovat situaci a podmínky debat do značné míry umožňuje debatu vyhrát.

Média sama ukazují události jako konfliktní, nabízející odlišné rámce, ať kvůli důrazu na vyváženost (tedy zapojení pohledu různých aktérů), tak kvůli atraktivitě obsahu. Nejsilněji nicméně podle Hertoga a McLeoda (2001) rezonují rámce, které jsou v souladu s mýty a narativy zakořeněnými v kultuře dané společnosti. Tyto široce sdílené mýty emocionálně působí a jejich znalost je přepokládána i jako základ pro komunikaci. Takto sdílené kulturní pozadí pak způsobuje, že některé rámce budou pro danou otázku v dané společnosti privilegované, i když v tomto vztahu nejde o determinaci.

3.1.3 Dvě úrovně rámců

Jak již bylo zmíněno, přístup jednotlivých autorů využívajících analýzu rámců se do velké míry odlišuje. Nejde jen o definici samotných rámců nebo o analytický postup, ale také o úrovně analýzy, na které se rámce používají. De Vreese (2005) rozděluje tyto úrovně na obecné (generic) rámce, které používají novináři, když referují o nějaké události, a na tematicky konkrétní rámce, vázané na téma či problém (issue-specific).

Semetko a Valkenburg (2000) identifikovaly na základě studií používajících analýzu rámců typologii pěti nejčastějších obecných rámců, používaných novináři při uchopení tématu: *konflikt* (mezi jednotlivci, skupinami, institucemi), *zájem o lidský osud* (příběhy jednotlivců zapojené do prezentování problému, emocionální a personalizovaný způsob), *přisuzování zodpovědnosti, morálka* (ve smyslu hodnocení události z hlediska náboženského, morálního) a *ekonomické důsledky* (Semetko a Valkenburg, 2000; de Vrees, 2005).

Tematicky specifické rámce jsou hledány v souvislosti s konkrétním problémem. Postup výzkumníků však není jednotný. Hertog a McLeod (2001) navrhuje, aby prvním krokem analýzy bylo hledání specifických rámců v textech a materiálech týkajících se tématu, a to z různých ideologických hledisek. Na základě materiálů mají být identifikovány předběžné rámce a terminologie s nimi spojená, stejně jako nositelé těchto rámců. Tato fáze rešerše má podle Hertoga a McLeoda nejen přinést předběžné rámce, ale hlavně pomoci výzkumníkovi uvědomit si svoji ideologickou a hodnotovou pozici a odpoutat se od ní. V průběhu analýzy samotného vzorku pak tyto předběžné rámce mohou být měněny. Dochází k vyvstávání jiných rámců, které jsou výzkumníkem začleněny.

3.2 Rámce a kulturní trauma

Při zkoumání, jestli je událost ve vysílání televize zobrazována jako traumatická, tedy mohou být rozlišovány dvě úrovně, na základě obecných a tematicky konkrétních rámců.

Na úrovni obecných rámců konstruovaných novináři je nutné zjišťovat, zda jsou vytvořeny podmínky pro traumatický narativ: v tomto případě si můžeme všimnout například vlivu toho, jak je zpráva sestříhaná, na jaké mluvčí se novináři obracejí a jaké otázky kladou. V jádru stojí záměr novinářů zobrazit určitý výsek komplexního tématu a učinit tak určitým způsobem.

Obecné rámce tudíž ovlivňují to, jaké specifické rámce mají možnost aktéři formulovat. Není proto příliš pravděpodobné, že by se v rámci *ekonomického obecného rámce* objevoval konkrétní rámec s prvky kulturního traumatu: součástí Pražského jara sice byly požadavky na ekonomické reformy, nicméně ekonomické důsledky invaze jsou v porovnání s jinými tématy upozaděny a diskuze o ekonomii pravděpodobně nebude místem, kde by se silněji střetávaly otázky kolektivní národní identity. (Možná by tomu tak bylo v případě zkoumání velké krize ve třicátých letech, kdy byla ekonomická situace natolik špatná, že stála v centru zájmu lidí; srpnová invaze nicméně žádný takový zlom nepřinesla.) Ostatní obecné rámce se zdají spíše poskytovat prostor pro artikulování traumatického narativu, je však otázkou, jestli je tento prostor využíván.

Druhou úrovní jsou tematicky konkrétní rámce a otázka, nesou-li v sobě kulturní trauma. Na základě typických rysů traumatu popsaných v teoretické části jsou v této práci považovány za znaky kulturního traumatu následující:

1. Událost je prezentována jako strašlivá a nesmazatelná. V jádru této její charakteristiky stojí destrukce sociálního řádku a hodnot, které společnost považuje za klíčové.
2. Identita lidí byla událostí narušena: není dále možné spoléhat se na narativy o společnosti, které do té doby převládaly. Aktéři vyjadřují potřebu přeformulovat své chápání společnosti, její cíle a případně i minulost, snaží se zasadit událost do širšího kontextu a učinit ji srozumitelnou.
3. Událost je vnímána jako klíčová pro celou společnost, nebo alespoň pro generaci, případně skupinu, z které aktér pochází (a jejíž stanovisko artikuluje). Je to událost, která by se podle mluvčího měla týkat všech a jejíž poselství proto zobecňuje.
4. Součástí narativu, který je na rámec navázán, je poukázání na viníky události. Zdůrazňovány jsou také oběti události: pokud je o nich vyprávěno jako o konkrétních osobách (a nikoliv jako o skupině, národu), musí být prezentovány jako někdo, s jehož osudem se aktér ztotožňuje (cítí, že by se mohl ocitnout na jeho místě, případně je s nimi spojen morálními postoji).

3.3 Zkoumané materiály a jejich omezení

Pro analýzu zobrazování invaze vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 byly zvoleny pořady České televize jako jediné české veřejnoprávní televize. Je možné, že jiné stanice událost zobrazují mírně rozdílně (např. s větším důrazem na emoce a s menším zaměřením na historický kontext). Kanály Česká televize jsou v současnosti nejsledovanějšími, podle údajů Asociace televizních organizací (2016) činil jejich podíl na sledovanosti v roce 2015 více než 30 %, těsně následované stanicemi televize Nova (respektive kanály sdruženými ve skupině CET 21). Podle výzkumu CVVM (2006) bylo zpravodajství České televize (a zejména hlavního zpravodajského pořadu Události) hodnoceno nejlépe, čtyři pětiny respondentů hodnotilo zpravodajství ČT jako pravdivé (i když z nich 41 % uvedlo, že jsou „pravdivé, ale neúplné“).

Zkoumání se zaměřuje na pořady vysílané okolo data výročí okupace, nejčastěji přímo ze dne 21. srpna. Jde tedy o pořady, které připomínají tehdejší události, vzpomínají na ně a snaží se je vysvětlit. Hlavním tématem je invaze z roku 1968, nicméně není možné úplně potlačit reflexi událostí na invazi navázaných (např. upálení Jana Palacha) a některé

analyzované pořady se primárně zabývají jinou událostí (např. demonstrací ze srpna 1968 nebo 1989), na jejímž pozadí reflektují srpen 1968.

Jak je patrné z Tabulky 1, většinu vzorku tvoří hlavní zpravodajská relace Události (případně československá verze Deník ČST). Druhou významnou částí vzorku je pořad Události, komentáře, v kterém je kladen větší důraz na diskuzi s hosty-intelektuály a na jejich interpretace. Dále se objevují záznamy pietních aktů, projevů nebo jiných diskusních pořadů a rozhovorů. V analýze je klíčové pochopit způsob, jakým novináři a intelektuálové událost interpretují: proto do vzorku nebyly zařazeny dokumentární pořady, které se snaží primárně o historický pohled. Historikové nicméně vystupují i ve zpravodajských a diskusních pořadech, takže tento pohled zůstává zastoupen.

Pořad	Abs. četnost
Události	20
Události, komentáře	10
Deník ČST	3
Studio ČT 24	3
Před půlnocí	2
Před polednem	1
Slavnostní shromáždění k 40. výročí	1
Ekonomika ČT 24	1
25 let od Sametové revoluce	1
Události ve 12 hodin	1
Otázky Václava Moravce	1

Tabulka 1: Pořady zastoupené v analýze a četnost jejich výskytu.

Původním záměrem bylo použít pořady ČT z let 1990-2015, tedy z období, kdy média nejsou podrobena státní cenzuře. Všechny pořady však zatím nejsou kompletně digitalizované a není tudíž možné je zhlédnout: v analyzovaném souboru proto úplně chybí pořady z let 2002-2004. Tato absence by neměla výrazněji ovlivnit výsledky analýzy, protože jde o roky uprostřed zkoumaného období (možný posun ve vnímání tudíž nebude zakryt), ale případně problémy s tím spojené budou zohledněny v závěru práce.

3.4 Analytický postup

Jak bylo popsáno výše, postupy analýzy rámců se u jednotlivých autorů liší. Nejčastěji je používána jako kvalitativní metoda, někdy jde o spojení s kvantitativními postupy (např. kvantifikace pojmů používaných o tématu, zastoupení jednotlivých rámců apod.). V jádru analýzy však stojí kvalitativní metody, které jsou v souladu s ideou analýzy mediálních rámců díky snaze „odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím“ (Disman, 2011, s. 285) a pokouší se o hlubší porozumění problému. V následující analýze pořadů ČT o invazi 1968 je proto použit kvalitativní postup, primárním záměrem nebude kvantifikovat žádné z aspektů mediálních výstupů ani ověřovat jasně specifikované hypotézy. Analýza se snaží nalézt v daném souboru materiálů struktury a pravidelnosti: „porozumět lidem v sociálních situacích“ (Disman, 2011, s. 289), dostat se za jejich promluvy. Soubor pořadů, které byly vysílány k příležitosti připomínání události, navíc nebude nutné dále zobecňovat, protože je (až na některé nedostupné pořady) kompletní.

Při analýze jsou hledány rámce na dvou výše popsaných úrovních: Za prvé jde o obecné rámce, které používají novináři, referující o nějaké události. Pro hledání těchto rámců je využita zmíněná kategorizace pěti základních rámců dle Semetko a Valkenburg (2000).

Za druhé jsou hledány rámce specifické pro téma, tedy reflexi vstupu vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968. V první fázi jsou podle postupu navrhovaného Hertogem a McLeodem (2001) hledány předběžné rámce, a to v materiálech obsahujících jasně ideologicky vyhraněné názory: pro tyto účely jsou použity knihy reformních komunistů, publikace z pohledu Rusů i články současných komunistů, stejně jako televizní diskuze. Zkoumání těchto materiálů probíhá až do fáze, kdy dojde k teoretickému nasycení (Disman, 2011) a žádné další rámce už se nevynořují. Předběžné rámce pro samotnou analýzu pořadů České televize slouží jako vodítka a při analýze cílového materiálu mohou být modifikovány nebo se mohou objevovat rámce nové.

Při analýze je cílem najít struktury v promluvách jednotlivých aktérů, identifikovat rámce a terminologii na ně vázanou, označit nositele jednotlivých rámců. U těchto rámců je pak zjišťováno, zda v sobě nesou traumatický narativ, případně zda je možné identifikovat generační posun v interpretaci události nebo časový posun v celkovém zobrazování události Českou televizí.

4 Empirická část

4.1 Analýza předběžných rámců

Do fáze prvotní rešerše, ze které vznikly předběžné specifické rámce, byly podle postupu Hertoga a McLeoda (2001), popsaného v kapitole 2.1.3, zahrnuty materiály z různých ideologických pozic. Důraz byl kladen na to, aby byly vzaty v úvahu názory považované v současnosti za extrémní, což pomáhá výzkumníkovi odpoutat se od vlastního názoru na záležitost.

Pro získání rámců prezentovaných současnými komunisty byl zkoumán dokument *Stanovisko Výkonného výboru ÚV KSČM k výročí 21. srpna 1968* ze srpna 1998, referát Jiřího Dolejše, *Pražské jaro 1968 z pohledu KSČM*, referát Zdeňka Košťála ze Svazu mladých komunistů *O podstatě tzv. Pražského jara a jeho interpretacích* z roku 2013 a přepis Událostí, komentářů *Spor o srpen 1968* z 6. února 2014, vysílaných k příležitosti úmrtí Vasil Biljaka. V tomto pořadu, v kterém diskutovali Vojtěch Filip a Miroslava Němcová, bylo také možno identifikovat rámce předkládané pravicovou stranou (ODS). Dále byly zařazeny materiály nabízející pohled reformních komunistů: *Mráz přichází z Kremlu* Zdeňka Mlynáře, *Pražské jaro a jeho odkaz* Zdeňka Hejzlara. Kniha *Osmadesátý* poskytl pohled bývalého reformního komunisty a později disidenta a politika KDU-ČSL Petra Pitharta. Ruská perspektiva (disidentů i vojáků) byla analyzována v knize *Invaze 1968: Ruský pohled*. Došlo také k začlenění výběru z dobových mediálních výstupů *Pražské jaro v médiích* od Jiřího Hoppe.

V této literatuře bylo identifikováno následujících 10 předběžných rámců:

I. Invaze jako konec nadějí na reformu a ztráta důvěry v systém

Nositeli rámce jsou většinou bývalí reformní komunisté, ruští disidenti, případně nekomunisté. Invaze je vnímána v kontextu zklamání z promarnění příležitosti Pražského jara: pokus o změnu provedený přímo stranou a systémem ztroskotat. Typická je ztráta idealismu, nadějí, je přítomen pocit ponížení.

Rámec je typický zdůrazňováním zlomu: „Nikdo nezůstal událostmi a tužbami velkého roku 1968 hluboce nezměněn.“ (Hejzlar, 1988, s. 18). Akt invaze do Československa byl posledním impulsem pro rozchod s režimem a socialistických systémem: podle Lukina (Pazderka, 2011d) se tím otevřela cesta k politice Gorbačova: lidé začínali být mentálně

připraveni na změnu systému. „Část lidí se rozhodla, že od této chvíle s ním nechce mít nic společného. (...) Rok 1968 nás změnil.“ (s. 172).

II. Invaze jako bratrská pomoc

Nositeli rámce jsou především radikální komunisté a někteří Rusové, zvláště bývalí příslušníci armády nebo sovětské moci. Invaze do ČSSR je interpretována jako krok nutný k udržení socialistického režimu v zemi, který byl pro zdejší lidi tím nejlepším možným režimem. Mělo být zabráněno kontrarevoluci a dojít k zajištění celistvosti východního bloku. Někteří aktéři se domnívají, že šlo o nutný zásah, protože vojska NATO byla připravena vtrhnout do oblasti. „Na hranicích již stály západoněmecké a americké jednotky a chystaly se překročit hranice,“ říká generál Kosenko, „zachránili jsme svět před třetí světovou válkou.“ (Pazderka, 2011b, s. 30.) Rusové jsou v tomto rámci prezentováni jako kladné postavy, hrdinové, zatímco Češi jako zmatení, hysteričtí a zmanipulovaní.

III. Invaze jako oprávněná obrana mocenských zájmů Ruska

Rámec je podobný předešlému a jeho nositelé pocházejí ze stejných skupin. Oproti předchozímu je však zbaven emocionálního náboje spojeného s „pomocí“ bratrovi v nesnázích. Invaze je tu interpretována jako akt, který měl Rusku zajistit jeho právoplatné vládnutí nad územím. Zdeněk Mlynář píše, že Brežněv při jednání v Moskvě řekl: „ve jménu [sovětských] mrtvých z druhé světové války [...] jsme tedy plně oprávnění poslat k vám své vojáky, abychom se v našich hranicích cítili opravdu bezpečni.“ (Mlynář, 1990, s. 260). Ztráty na životech sovětských vojáků a osvobození Československa tudíž zakládá právo na ovládnutí československého území.

IV. Invaze jako násilný akt na suverénním státu

Nositelé rámce (reformní komunisté, ale i příslušníci pravice) zdůrazňují právní aspekty invaze a neoprávněnost zásahu. V jádru rámce je zdůrazňování právní suverenity a tudíž neoprávněnosti okupace. Zdeněk Mlynář zdůrazňuje, že šlo o vměšování do vnitřních záležitostí Československa (myšleno ukončení Pražského jara), o „přímé znásilnění svých vlastních spojenců“ (s. 189). Zdeněk Hejzlar (1988) popisuje, že „intervence zůstala [na 14. vysočanském sjezdu] obnažena jako prosté brutální, velmocenské násilí se všemi dlouhodobými následky z toho vyplývajících“ (s. 32).

V. *Invaze jako omyl či nedorozumění*

Rámec artikulují někteří politici bývalého Sovětského svazu nebo bývalí vojáci, kteří po letech změnili názor na to, co se v Československu v šedesátých letech dělo. Také se v tomto rámci vyjadřovali či vyjadřují někteří čeští komunisté, v roce 1968 například Alexandr Dubček, který podle svědectví čekal, že se situace nějak vysvětlí (Mlynář, 1990). Generál Vorobj říká, že jeho vláda to označila za omyl - a on se k tomu proto musel tak postavit. Někteří z aktérů zastávajících stejnou pozici vyjadřují lítost nad srpnovou invazí a snaží se o sebereflexi (Pazderka, 2011c).

VI. *Invaze jako hanba a vina*

Rámec vyjadřují někteří Rusové (zvláště bývalí disidenti nebo Rusové žijící v Praze) a komunisté: je používán výhradně těmi, kdo mohou být zařazeni mezi viníky (ať už přímou účastí na událostech, nebo příslušností ke skupině považované za viníky). Poražení Čechoslováci jsou vnímáni jako morální vítězové, zatímco Rusové cítí vinu. Je pocíťována hanba nad tím, že dříve spřátelený národ Rusy nenávidí. Viktorie Kamenské píše v básni: „Není horší bolest než ta po úderu přítele./ Nežít a nedýchat - jak tankem přes duši“ (Glanc, 2011, s. 213). Dochází také k reflexi rozdílu v příchodu vojsk do Československa v roce 1945 a 1968, například v básni Alexandra Trifonoviče Tvardovského: „jak nás Praha vítala v pětáctýřicátém/a jak nás vítá v šedesátém osmém“ (tamtéž, s. 197).

VII. *Invaze jako problém pro současný komunismus*

Rámec zastávají současní komunisté, kteří jsou nuceni se s událostí vyrovnat. Často zdůrazňují, že vstup vojsk (slovo „okupace“ není příliš používáno) ukončil reformní proces, za kterým stála většina veřejnosti (stejně jako za vůdčími postavami komunistické moci, např. Dubčekem). Tímto se staví do role obětí, pravděpodobně ve smyslu toho, co píše Marada (2007) o traumatu viníků komunismu, kteří sebe samé vidí jako oběti. Nositelé tohoto rámce nicméně považují za viníky Sovětský svaz, nikoliv komunismus, a členové KSČM připomínají, že tehdy vládla jiná strana, tedy KSČ. Také někdy říkají (např. Kováčik, 7. 2. 2014), že se k minulosti vyjádřili, považují celou debatu za uzavřenou a nevidí důvod, proč se stále za tuto událost omlouvat.

VIII. Invaze jako dějinná zákonitost - kapitulantský komplex

Rámec klade důraz na chování Čechoslováků v srpnu 1968 a dává ho do souvislosti s údajnou mučednickou povahou národa, kapitulantským komplexem. Tuto událost podle něj jde dávat do jedné roviny s jinými dějinnými událostmi: Mnichovem nebo kapitulací před Hitlerem. „Pochopil jsme Emila Háchu“... „na Háchu jsme si asi vzpomněli všichni“, píše Zdeněk Mlynář o jednání v Moskvě (1990, s. 250). Petr Pithart (1990) píše, že je Čechům příjemné trpět, a mluví o neschopnosti bojovat. V jádru tohoto rámce většinou stojí myšlenka, že je lepší bojovat a utrpět velkou újmu na životech, ale zvítězit morálně, tedy nesehnout se jako národ. Právě toho není podle některých český národ - na rozdíl třeba od Poláků - schopen.

IX. Invaze jako morální vítězství Čechů

Rámec do velké míry konkuruje předchozímu. Interpretuje chování Čechoslováků jako morální vítězství: svým pasivním odporem dali najevo názor, zároveň zabránili krveprolití. Tento rámec reprezentoval článek Milana Kundery, kde píše, že údělem malého národa je bojovat proti snaze ovládnutí. Srpen 1968 znamenal konec „neodvahy k velké politice“ a národ postupoval jednotně a racionálně. „Troufnu si dokonce veřejnému mínění navzdory říci, že význam československého podzimu snad ještě převyšuje význam československého jara“ (Hoppe, 2004, s. 298). Tento postup je nadějí do budoucna a důkazem, že údělem malého národa je přinášet nové myšlenky. Samotná událost a je tedy vnímána jako příležitost k prokázání pravé povahy národa, která je pozitivní.

X. Invaze jako národní katastrofa

Rámec je nejčastěji prezentován pravicovými politiky a zdůrazňuje dopad na konkrétní životy lidí a rozvoj národa, nikoliv na politiku. Mluví o zmaření životů jedné generace, odchodu elit, ponížení národa. Událost je interpretována jako jednoznačná katastrofa pro budoucnost: „totální úpadek a zmar všech nadějí intelektuálních i hospodářských“, poškození normálního života společnosti (Němcová, 7. 2. 2014). Úplně chybí zdůrazňování potenciálů pro další rozvoj národa (jak je možné vidět u rámců dějinných souvislostí) nebo rozsáhlejší zmiňování kontextu a cílů Pražského jara.

4.2 Obecné rámce z vysílání České televize

4.2.1 Obecné rámce a trauma

Novináři při zobrazování výročí srpna 1968 používali všechny výše zmíněné rámce, které byly pro potřebu analýzy převzaté z přehledu Semetko a Valkenburg (2000) a popsané v části 3.1.3. Ve vysílání se tedy objevovaly rámce *konflikt*, *zodpovědnost*, *morálka*, *zájem o lidský osud*, *ekonomické důsledky* - a často se jich v jednom pořadu vystřídal několik. Vzhledem k specifickému tématu jsem přidala rámec, který jsem nazvala jako *makrohistorický*.

Nejčastěji byly napříč analyzovaným obdobím používány rámce *konflikt* a *zájem o lidský osud*, méně už *makrohistorický* a rámec *ekonomické důsledky* se objevil pouze v jednom roce.

Obecný rámec	Abs. četnost
konflikt	20
zájem o lidský osud	19
morálka	15
zodpovědnost	13
makrohistorický	10
ekonomické důsledky	1

Tabulka 2: Obecné rámce a četnost jejich výskytu. Pozn.: Započítán jako jeden výskyt, pokud byl rámec použit v daném roce alespoň jednou.

I. Konflikt

Rámec *konflikt* je přítomen téměř ve všech pořadech a objevuje se v každém roce, v kterém se o události v médiích hovořilo. Zdůrazňuje se boj před rozhlasem na Vinohradské třídě, násilné potlačení demonstrací v roce 1969, počty obětí i myšlenkový střet československého Pražského jara s intencemi Sovětů. Statistiky o obětech a popis střetů s okupačními vojsky se objevují ve většině hlavních zpravodajských relací.

II. Zájem o lidský osud

Redaktoři do reportáží vkládají příběhy lidí pro přiblížení doby a vytvoření větší emocionální reakce u diváka. Nejčastěji jde o příběhy pracovníků rozhlasu vysílajících i přes snahu Rusů ovládnout vysílače. Objevují se i příběhy „obyčejných“ lidí: v roce 2014 byly v Událostech vysílány vzpomínky a pocity občanů, kteří prožívali srpen 68 jako děti,

redaktoři také často pátrají po osudech lidí ze slavných fotografií pořízených během invaze. (Ukázka nastolení tohoto obecného rámce viz rozhovor s premiérem Topolánkem, Příloha 2.)

III. Morálka

Rámec *Morálka* je v pořadech přítomný implicitně, avšak silně. Nedošlo k žádné obecnější debatě o morálních hlediscích. Velká část vysílacího času byla věnována popisům hrdinství, ať už pracovníků Československého rozhlasu, zahraničních disidentů protestujících proti okupaci Československa nebo lidí otáčejících směrovky a píšících na zdi domů protiokupační hesla. Právě skrz vyprávění o hrdinství, obětech a osobních následcích protestů se rámec morálky nejčastěji realizuje. V této souvislosti byla často zvána do studia Kamila Moučková, tehdejší hlasatelka:

Redaktor: Příběh 21. srpna je příběhem zrady, slabosti, ale i odvahy. Tu prokázaly statisíce lidí na ulicích českých a slovenských měst tím, že vyšly proti tankům doslova s holýma rukama. Jak už jsme říkali, mnoho z nich za svou odvahu zaplatilo cenu nejvyšší. Velkou odvahu prokázali i lidé, kteří pracovali v tehdejších médiích, s nasazením života se snažili pravdivě a objektivně informovat. Už proto je 21. srpen významný i pro nás, dnešní novináře, kteří s obdivem hledíme na naše tehdejší kolegy. Na tu nejznámější z nich můžete pohlédnout teď i vy. Kamila Moučková, dobrý večer, paní kolegyně. (Události, komentáře, 2008)

Pro hrdinství roku 1968, prezentované v úryvku, je typické právě hrdinství obyčejných lidí, kteří se rozhodli přispět svým malým dílem k odporu proti okupantům: ve vysílání je tento malý díl považován za velmi důležitý a je oceňováno osobní riziko. Kamila Moučková figuruje jako jedna z klíčových postav příběhu o srpnu 1968 a symbol tohoto hrdinství.

Explicitně bylo vyjednáváno pouze o roli a morálním kreditu Alexandra Dubčeka, jehož hodnocení prošlo ve zkoumaném období největším vývojem: od jednoznačného hrdiny po člověka, který selhal či dokonce zradil (což bude popsáno v části 3.3.3). Kromě tohoto případu se zdá, že novináři pracují s představou o tom, kdo byl na správné a kdo na špatné straně, jako s něčím celospolečensky sdíleným, co není potřeba vysvětlovat.

IV. Zodpovědnost

V rámci *zodpovědnost* probíhá hledání viníků a je tak jedním z klíčových momentů ve vyjednávání o interpretaci události. V pořadech dominuje na začátku 90. let, kdy probíhalo vyšetřování některých Čechoslováků (za podíl na pozvání vojsk apod.) a některé případy se

dostaly před soud, poté se pravidelně vrací spíše jako morální zodpovědnost. Bez větších polemik je přičítána Rusku, respektive Sovětskému svazu nebo ruským komunistům. Redaktoři se vracejí k deklaracím zodpovědnosti za tento čin a osobní lítosti představitelů SSSR či Ruska jako k jednomu z ústředních sdělení. Ve vysílání jsou v průběhu let opakována základní stanoviska, vztahující se k postoji Ruska k srpnové invazi: hlavně sovětských a ruských prezidentů Gorbačova, Jelcina a Putina.

Názor, že za invazi mohou Rusové, se jako jeden z mála aktérů snažil korigovat prezident Klaus ve svém projevu k 40. výročí invaze:

Invazi vedla a hlavní odpovědnost za ní měla sovětská totalitní moc. [...] Mnoho našich spoluobčanů považuje za viníka ruský národ, což je historicky nespravedlivé a pro naše současné vztahy škodlivé. Naši státnost zásadně pošlapal expanzivní komunismus (Slavnostní shromáždění k 40. výročí srpnových událostí roku 1968, 2008).

Václav Klaus se snažil zabránit interpretaci Rusů jako viníků a v další části připomínal, že na bipolárním rozdělení světa měl vinu i Západ, který také invazi do Československa jen přihlížel (i když ji verbálně odsuzoval). Tuto obhajobu ruského národa pronesl v roce 2008, na pozadí konfliktu v Gruzii a ruského oznámení o konci spolupráce s NATO, tedy v době, kdy se ve vysílání stále více mluvilo o Rusku jako o potenciální hrozbě.

Podobně jako vztah Ruska k srpnu 1968 se opakují i reportáže o postoji ostatních zemí Varšavské smlouvy k této události: zvláštní místo tu zastávalo Polsko jako země, která má se sovětskou agresí zkušenosti a v níž lidé proti okupaci protestovali. V roce 2005 vystoupil v Otázkách Václava Moravce bývalý polský ministr obrany Wojciech Jaruzelski, který v roce 1968 schválil účast polských vojáků na invazi. Jaruzelski v pořadu vysvětloval tehdejší situaci, zkreslené informace apod. a následně byl moderátorem dotazován na osobní lítost nad tímto krokem, již následně opravdu vyjádřil. Rozhovor byl poté citován v dalších pořadech, ovšem redukován pouze na omluvu a nikoliv její kontext.

Rámec *zodpovědnost* je v pozdějších letech (zvláště od roku 2009) hojně využíván při popisu událostí roku 1969, tedy rozeznání srpnových demonstrací československými pořádkovými jednotkami. Tato událost vydělila část lidí (milicionářů, vojáků) z celku „my Čechoslováci“ a zařadila je mezi viníky: stáli (morálně) na špatné straně a používali násilí proti spoluobčanům.

V. *Makrohistorický rámec*

Makrohistorický rámec pouze popisuje tehdejší situaci, předkládá vojenské scénáře, mapuje krok za krokem události. Činí tak bez hodnocení, pouze s použitím objektivních faktů a emočně neutrálních výrazů. Tento rámec není příliš častý v pořadech, které byly zařazeny do analýzy, objevuje se častěji například v některých dílech Historie.cs. V analyzovaných pořadech je používán historiky, ovšem ne všemi: stejně jako u ostatních rámců, i zde je silně patrné, že jeho formulaci do velké míry umožňují či neumožňují redaktoři svými otázkami. *Makrohistorický* rámec se ve většině pořadů objevuje jako nutné uvedení do situace, aby byl poté vystřídán jinými rámci. Dominuje však například v sekvenci věnované srpnu 1968 v pořadu Studio ČT24 z roku 2012, v níž se hovoří pouze o faktech souvisejících s invazí:

Redaktorka: Tak vojska zemí Varšavské smlouvy překročila hranice v noci z 20. na 21. srpna. Která vojska tehdy u toho byla?

Zdeněk Doskočil (historik): Tak oficiálně u toho byla vojska 5 zemí Varšavské smlouvy, tedy SSSR, Polska, Maďarska, Bulharska a NDR. Ale vojska Německé demokratické republiky v rozporu s oficiálními prohlášeními až na několik jednotlivců hranice nepřekročila.

Jak je patrné, redaktorka se ptá na faktické údaje o invazi a dostává odpověď, která je pouze popisem události.

VI. *Ekonomické důsledky*

Rámec *ekonomické důsledky* byl použit v analyzovaných materiálech pouze jednou, a to v pořadu Ekonomika ČT 24 z roku 2008: spíše než srpnem 1968 se však tento pořad zabýval ekonomickými reformami plánovanými v době Pražského jara a otázkou funkčnosti centrálně plánované ekonomiky.

4.2.2 **Konstrukce obecných rámců**

Výše uvedené obecné rámce jsou konstruovány redaktory, i když v případě živých přenosů je někdy mohou nadnést i pozvaní aktéři-intelektuálové: záleží však na redaktorech, zda je přijmou, či potlačí.

Obecný rámec umožňuje přítomnost určitých specifických rámců a tím ovlivňuje, zda se mohou objevit znaky kulturního traumatu. *Makrohistorický* a *ekonomický* obecný rámec traumatické narativy neumožňují; rámec *lidský zájem* je většinou příliš zaměřen na individuální aspekty života lidí, než aby vyjadřoval změnu v kolektivní identitě, nicméně

může vytvářet dokreslení pohledu a zasahovat tak do traumatického narativu. Oproti tomu v rámcích *morálka, zodpovědnost a konflikt* se mohou vyskytovat specifické rámce, které je možno hodnotit jako traumatické: probíhá v nich vyjednávání o vinících a obětech, důsledcích události a morálních následcích.

Vliv redaktorů na způsob, jakým událost rámuje ostatní aktéři, je zřetelný na případě redaktora Jakuba Železného. Železný používá z redaktorů nejemotivnější slovník, vyzdvihuje tragičnost události a jeho hosté ve studiu tuto linii i emotivní slovník přebírají:

*Redaktor (Železný): Vy jste se konec konců věnoval i ve své práci srpnu 69. Tolik se o něm nemluví, ale musíme přece připomenout 5 obětí - já se nebojím říct 5 **zavražděných nevinných obětí**, včetně čtrnáctiletého kluka. To je něco, co člověk vnímá, zvláště když ví, že mezi **vrahy** museli být příslušníci československých ozbrojených nebo lidových milicí.*

*Tůma (historik): No to rozhodně byli, tam tehdy v ulicích nikdo jiný než příslušníci policie, armády nebo lidových milicí nebyl. Ty okolnosti ukazují, že většinou asi stříleli ti příslušníci lidových milicí, i když ty jednotlivé **vrahy** se nepodařilo vypátrat.*

(25 let od Sametové revoluce, 2014; zvýraznila L. Ch.)

Železný volí slova „zavraždění“ a „vrazi“, implikující těžší provinění, než když jiní redaktoři mluví o „vinících“. Jeho host na tento slovník navazuje a vyjadřuje se emotivněji, než například v Událostech, komentářích z roku 2010, v nichž s ním hovořil Martin Veselovský.

4.3 Specifické rámce a kulturní trauma

Ve vysílání ČT bylo identifikováno 10 specifických rámců, navázaných na téma vstupu vojsk do Československa v roce 1968 a používaných samotnými aktéry (na rozdíl od obecných rámců, jež jsou primárně nastolovány novináři a definují obecné uchopení tématu ve vysílání, viz kapitola 3.1.3). U každého rámce bude popsáno, zda se v něm vyskytují prvky traumatu. V této souvislosti je však nutné upozornit na problém, který při analýze vyvstal: v reportážích jsou projevy aktérů i rozhovory s nimi většinou sestříhané do krátkých vyjádření, u nichž sice někdy je možné určit používaný specifický rámec, ale není možné zjistit, zda vyjadřují trauma (podle zásad popsaných v metodologické části), či nikoliv. Rámce a hlavně projevy kulturního traumatu jsou proto založeny hlavně na delších sekvencích a rozhovorech v Událostech, komentářích. Toto omezení bude podrobněji diskutováno v Diskuzi o omezeních analýzy (3.6).

4.3.1 Specifické rámce ve vysílání ČT oproti předběžným rámcům

Jak je patrné v diagramu, specifické rámce, identifikované ve vysílání České televize, se do jisté míry shodují s těmi nalezenými v předběžné analýze: některé z nich však byly rozšířeny o další dimenzi (nejvíce v rámci *invaze jako národní katastrofa*) a jiné se ukázaly být v porovnání s předběžnou analýzou jako minoritní (např. *invaze jako obrana mocenských zájmů*).

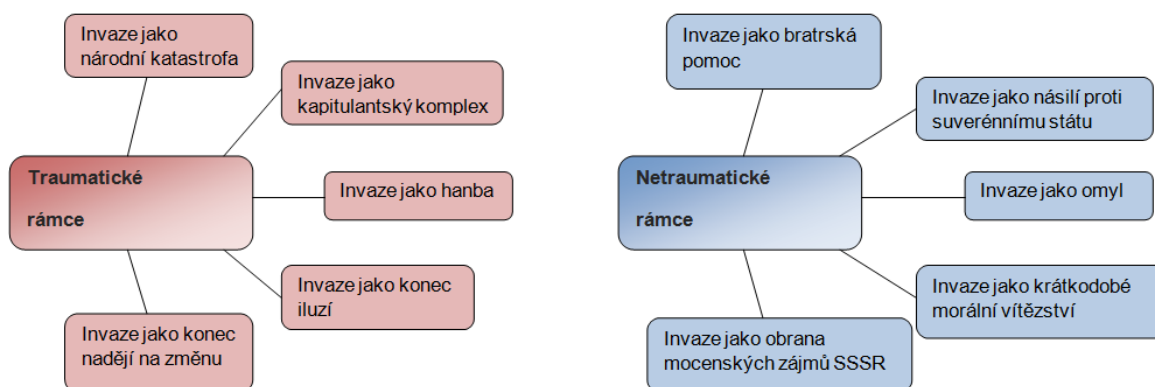
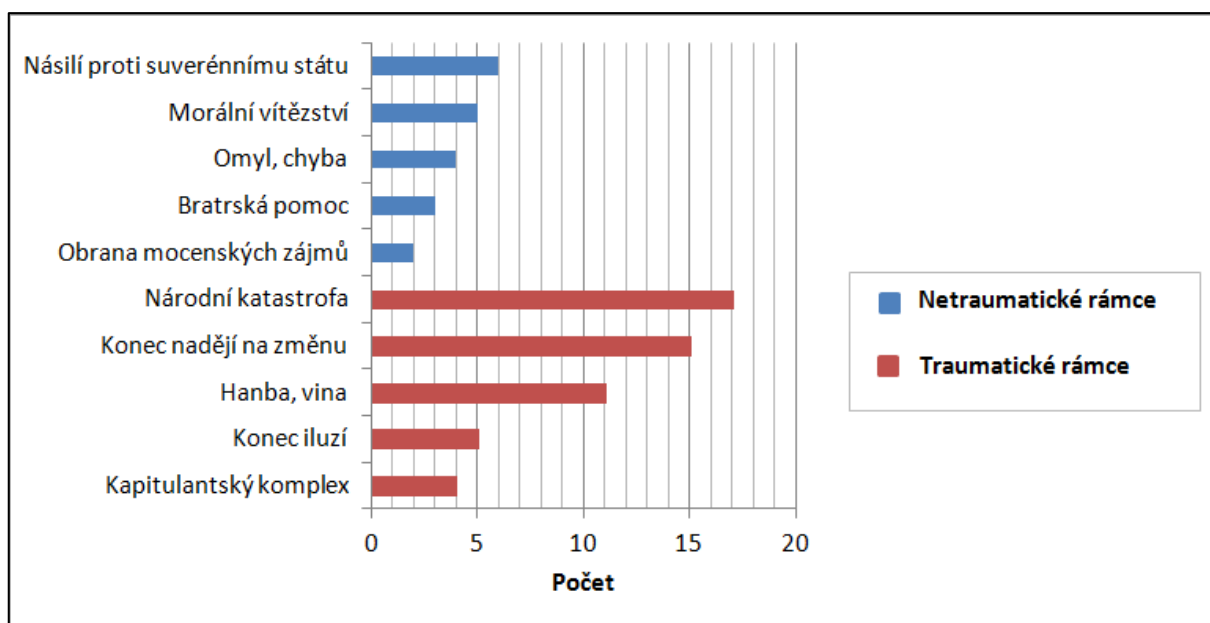

Diagram 1: Specifické rámce ve vysílání ČT a rysy traumatu

Jedním z důvodů rozdílu oproti předběžné analýze je odlišné zahrnutí názorů, které dnešní optikou považujeme za extrémní: zatímco do předběžné analýzy byly zahrnuty názory současných radikálních komunistů a mnoho materiálů z pera reformních komunistů (kvůli požadavku na vyjasnění extrémních pozic), televizí jsou dotazováni na názor většinou zástupci dominantních politických stran a historici.

Zástupcem současných komunistů ve vysílání byl Jiří Dolejš, a to až v letech 2014 a 2015: jiní členové komunistické strany ani aktéři s radikálnějšími názory nebyli do těchto pořadů zváni. Rámec *invaze jako problém pro současný komunismus* tudíž ve vysílání vůbec nalezen nebyl: byl redaktorem navrhován při rozhovoru s Jiřím Dolejšem z KSČM, a to mimo jiné v souvislosti s výrokem poslankyně Marty Semelové, která označila srpen 1968 za „[i]nternacionální pomoc, která ovšem nám jako komunistické straně a komunistickému hnutí do budoucna udělala problémy.“ Dolejš však tento rámec odmítl.

Graf 1: Četnost výskytu specifických rámců. Pozn.: Absolutní četnost. Pokud je stejná promluva jednoho aktéra opakována ve více pořadech v jednom roce, je rámec započítán pouze jednou.

Jak je patrné v grafu, traumatické rámce jsou aktéry používány častěji: nejčastějším rámcem je *invaze jako národní katastrofa* a *konec nadějí na změnu*. Nejvíce používaným netraumatickým rámcem je *invaze jako násilí proti suverénnímu státu*.

Je možné, že převládnutí traumatických rámců souvisí s celospolečenským konsenzem o národu jako demokratickém, preferujícím svobodu. Lidé se po roce 1989 distancují od minulého režimu a vidí svou současnost jako demokratickou (či směřující k demokracii), tudíž v tomto směru také začleňují minulost do vyprávění o boji za svobodu: invazí došlo k potlačení demokratizačních tendencí a cesta k cíli (tj. ke změně, demokratizaci) trvala dalších dvacet dva let.

4.3.2 Specifické rámce netraumatické

Polovina rámců z vysílání ČT nenese znaky kulturního traumatu. Čtyři z pěti netraumatických rámců jsou primárně používány aktéry, kteří jsou považováni za viníky či jsou s nimi (např. národnostně, ideologicky) spojováni; výjimku tvoří jen rámec *invaze jako krátkodobé vítězství*.

I. Invaze jako násilí proti suverénnímu státu

Rámcem akcentující právní stránku věci a bez emocionálního podtextu byl nalezen u Jiřího Dolejše zdůrazňujícího, že současná KSČM považuje invazi do ČSR za protiprávní.

Také je použit v televizi často opakovaném stanovisku bývalého ruského prezidenta Borise Jelcina: *Ještě jednou chci zdůraznit, že to hodnotíme jako agresi, jako hrubý útok na samostatný stát* (např. Události, 2015). Hodnocení srpna 1968 jako protiprávní, agresivní čin je ve vysílání stavěno na roveň omluv státníků za účast vojsk na okupaci.

Rámcem *násilí proti suverénnímu státu* rovněž nenese stopy traumatu. Používají ho spíše ti, kteří mají blízko k viníkům: Rusové a komunisti. (Ovšem v předběžné analýze byl používán i aktéry z jiných politických pozic, například Petrem Pithartem: ve vysílání ČT je minoritní, takže se nevyskytuje mnoho materiálů, na nichž by bylo možné hodnotit traumatický aspekt.)

II. Invaze jako krátkodobé morální vítězství

Vítězný rámcem akcentuje národní vzepětí, solidaritu a soudržnost lidí v prvních dnech, maximálně měsících po vstupu vojsk do ČSSR. Oslavuje strategii pasivní rezistence a narušení sovětského plánu na instalaci dělnicko-rolnické vlády, kterou měla být okupace legitimizována.

Redaktor: [Účastníci tehdejších protestních akcí, pozn.] jsou stejného mínění, že v létě 68 i 69 Československo dokázalo, že není pouhou bezbrannou kolonií velkého a silného Sovětského svazu. (Události, 2000)

Rok 1968 je v tomto rámci pozitivním okamžikem, který dokazuje, že Češi (či Čechoslováci) jsou schopni uspět v mezní situaci. Podporuje pozitivní obraz o národu a jeho identitě a nenese v sobě rysy traumatu.

V letech, kdy se začíná vydělovat z interpretací tohoto období rok 1969 jako svébytná událost, je většinou srpen 1968 rámován jako vítězný po morální stránce, zatímco rok 1969 se stává počátkem národní katastrofy.

III. Invaze jako omyl či chyba

Stejně jako v předběžné analýze, i v pořadech ČT jako omyl či chybu rámuje okupaci většinou aktéři, již jsou (či byli) nositeli určité rozhodovací či vojenské moci. Ve vysílání ČT je často opakované prohlášení prezidenta Gorbačova: *Invaze byl omyl. Chyba. Teprve až došlo k demokratickým změnám, dokázali jsme to společně s ostatními říci nahlas.*

V daném rámci občas dochází k deklaraci formální omluvy za účast na invazi, ovšem na rozdíl od rámce *invaze jako hanba* je tato omluva spíše neemotivní a probíhá na pozadí vysvětlování okolností tehdejší politické situace, nedostatku informací či nemožnosti volby. Jde tedy o omluvu, vyjádření lítostí nad případnou bolestí národa, ale často je zároveň zdůrazňováno, že své tehdejší činy aktéři chápou a pravděpodobně by se ve stejném kontextu rozhodli totožně.

Příkladem může být vyjádření vojáka, účastníčího se invaze, Šmeljova: *Invaze bezpochyby lituji. Ne osobní účasti, ale politiky, která nebyla nutná. Je třeba se z toho poučit, ale vina za mnou není. My jsme nestříleli, i když jsme měli rozkaz a možnost* (Události, 2011). Vidíme, že Šmeljov sice považuje tento akt za chybu, ale necítí příliš velký osobní podíl, naopak si myslí, že se v dané situaci zachoval správně.

S osobní zodpovědností k problému přistoupil bývalý ministr obrany Wojciech Jaruzelski, který rozhodoval o vyslání polských vojsk. Jaruzelski vysvětluje okolnosti roku 1968 a tehdejší dezinformace, ale moderátor Václav Moravec mu přímo nabízí téma osobní zodpovědnosti a omluvy. Jaruzelski tuto pozici přijímá, ale rámuje prohlášení jako *omyl*:

Václav Moravec: Přemýšlel jste nad tím, protože na tento pořad se dívají statisíce lidí v České republice, že byste jim vyjádřil omluvu? Že byste se omluvil za ten svůj podpis?

Jaruzelski: (...) Ale jsem si samozřejmě vědom těch špatností tohoto rozhodnutí a mrzí mě to, bolí mě to a vím, že vy očekáváte a já to řeknu, omlouvám se, takže já to slovo ještě jednou řeknu. Jsem schopen ještě jednou to říct a důrazně to podtrhnout.

(Otázky Václava Moravce, 2005)

Jaruzelski tedy sice vyjadřuje osobní zodpovědnost a také lítost, ale až poté, co v předchozí části rozhovoru vysvětlil kontext. Jde tedy spíše o lítost nad svou tehdejší situací, ve které neměl správné informace nebo nemohl rozhodnout tak, aby dnes tento akt byl vnímán pozitivně, a nad tím, že svým rozhodnutím mohl někomu způsobit problémy či utrpení.

Tento rámec nevykazuje příznaky traumatu. Je používán hlavně lidmi považovanými za viníky, ale obsahuje opět spíše racionální pohled, pevně zasazený do kontextu doby a toho, že se tehdy příliš nemohli rozhodovat jinak a své činy mají před sebou ospravedlněné. Nejsou tu proto známky zlomu, narušené identity, nesmazatelnosti události - tudíž na něj není možné aplikovat koncept traumatu viníků.

IV. Invaze jako bratrská pomoc

Rámeček má ve vysílání ČT zvláštní postavení: často je přítomen prostřednictvím záběrů ze srpna 1968, ukázek dobové propagandy a oficiálních postojů, ale současní aktéři ho příliš nepoužívají. Neaplikoval ho žádný z hostů, kteří byli pozváni do živého vysílání. Rámeček se objevuje pouze v sestříhaných reportážích a vždy působí jako minoritní.

Příkladem je názor generála Kosenka (citovaný už v předběžné analýze). Kosenko obsazoval Prahu a dodnes nezměnil názor na to, co se tehdy dělo: věří informacím, že NATO bylo připraveno na hranicích obsadit zemi a že zabránil nejen kontrarevoluci, ale i třetí světové válce: *Šel jsem hájit zájmy českého lidu, měl jsem za to, že je to potřeba a že to mezinárodní situace vyžaduje* (Události, 2010).

Kromě něj tento rámeček v umírněné podobě reprezentuje Jaroslav Ungr, obyvatel Zaječova, který po roce 1968 figuroval v propagandistickém filmu o sovětské pomoci a který říká: *Na nás rozhodně nepřišli, na nás, kteří jsme dělali. To, co dělali nahoře, byla jiná otázka. Ale když přišli a chtěli - přišli s tím, že budou pomoci sbírat brambory, no tak co bych to nevyužil? To bych byl trouba!* (Události, 2006)

Ungr připouští, že vojska mohla jít proti vládnoucí elitě, ale myslí si, že šla na pomoc lidem, jako je on, tedy pracujícím. Dokladem mu je praktická pomoc, kterou mu vojáci poskytli se zemědělskými pracemi. Podobně jako v rámci *národní katastrofa* se zde tak projevuje rozdělení na elity (které byly vinny) a občany (kterým přišli Sověti pomoci).

Tento rámeček ukazuje vstup vojsk do ČSR jako pozitivní čin, vítězství proti kontrarevoluci apod., tudíž není traumatický.

V. Invaze jako obrana mocenských zájmů Sovětského svazu

Tento rámeček je (stejně jako v předběžné analýze) oproštěn od silnějších emocí a ideálů, vysvětluje srpem 1968 pouze jako výsledek geopolitické situace a snahy o udržení statu quo. Použil ho Jiří Dolejš (ale je nutné dodat, že Jiří Dolejš ve svých vystoupeních artikuloval i další rámce):

To byla mocenská realita, ve které nešlo o ideály. Pokud jde o Moskvu, tak nešlo o fungující socialismus, ale šlo pouze o stabilitu na tomto území (Události, komentáře, 2014).

Vojenský zásah do vývoje v ČSR je tak chápán jako pragmatický krok. K rámci se váže poukazování na postoj Západu, který v té době pouze rétoricky odsuzoval sovětskou agresi

a podle Dolejše sám také vojensky bránil své zájmy, například ve Vietnamu. Vina SSSR, který je i v tomto rámci brán jako agresor, je tímto relativizována.

Rámec *obrany mocenských zájmů* v sobě nenese traumatické prvky: jeho interpretace je spíše racionální, scénář vojenského zásahu je prezentován v kontextu snahy o udržení moci skoro jako zákonitost. Řád tedy není nijak narušen a identitu není potřeba měnit.

4.3.3 Specifické rámce traumatické

I. Invaze jako národní katastrofa

Jedním z nejčastěji používaných rámců napříč politickým spektrem i obdobími je rámec *národní katastrofy*. Stejně jako v předběžné analýze akcentuje demoralizaci národa, ztrátu potenciálu jedné generace, následky v přítomnosti. Oproti původní analýze je však rozšířen o téma zrady elit.

Jako první tento rámec ve vysílání televize používá Václav Havel v projevu v roce 1990 (Události, komentáře), když vypočítává neduhy minulého režimu a hledá jeho příčiny:

Dík této agresi byl u nás instalován jeden z nejkonzervativnějších režimů sovětského bloku, který se pak nemilosrdně mstil všem, kdo usilovali o změnu společnosti a který napáchal nezměrné škody, jejichž rozsah až teď plně poznáváme. Dík násilnému potlačení pražského jara a fízlovskému režimu, který byl po tomto potlačení (přerušen bouřlivým potleskem) u nás instalován, nemělo u nás šanci ani to, o čem usilovali, byť s četnými obtížemi a překážkami, v sousedních zemích. Československo se stalo ostrovem ticha, bezpráví, demoralizace a soustavného vykořisťování budoucnosti. Ztratili jsme tak dalších 20 let života.(...) 20 let, které jsme ztratili, má tragické následky. Je to doba růstu celé jedné generace. Dík totalitnímu systému vymizela z našich zemí lidská tvořivost, kterou totalitní režim po léta systematicky potlačoval, podnikavost, vynalézavost a um.

Václav Havel dává do souvislosti s násilným ukončením Pražského jara a následnou normalizací negativní jevy, o kterých doufá, že se je novému režimu podaří odstranit. Součástí tohoto rámce je však i poznání, že jde o následky, které budou mít určité trvání a jejichž vymýcení bude dlouhodobějším problémem. Někteří aktéři zdůrazňují, že toto období utvářelo mentalitu lidí. Například premiér Mirek Topolánek (Události, komentáře, 2008): *Ty největší křivdy - a já pokládám normalizaci, těch 20 let, pro národ v něčem za mnohem horší než ty jasně definované soupeře v padesátých letech - je právě poškození, bych*

řekl mentální, je poškození lidí v jejich myšlení, protože to vlastně přežívá dodnes a toho se ta země tak jednoduše nezbaví.

Jak bylo zmíněno, významným tématem v tomto rámci se stává zrada elit. Poprvé o ní ve vysílání hovořil Miloš Zeman v roce 1998, tehdy jako premiér. Téma také souvisí s postupným vydělováním roku 1969 jako samostatné kapitoly: v souvislosti se srpnem 1968 není zrada elit tolik zmiňována, i když je někdy dávána do souvislosti s podepsáním tzv. mnichovských protokolů. Větší vinu aktéři většinou vidí na ústupu reformních komunistů v roce 1969 a podepsání tzv. „pendrekového zákona“ Alexandrem Dubčekem: debata o roli elit je proto vedena současně s debatou o úloze Dubčeka. Po roce 2008 byl popisován jako muž, který „*nedorostl svým úkolům*“ (historik Jiří Pernes, Události, komentáře 2008), který neustále dělal ústupky, v roce 1969 podepsal pendrekový zákon umožňující tvrdé stíhání demonstrantů a nakonec přijal podřadný post velvyslance v Turecku. Není mu kladen ani tak za vinu příchod vojsk do Československa, jako právě toto morální selhání, kterým ukazoval, že nemá cenu dál se snažit vzdorovat.

Jak říká Petr Pithart (Události, komentáře, 2009): *Ti milovaní, zbožňovaní, adorovaní vůdci podepsali hnusný zákon, hnusné tedy zákonné opatření proti lidem, kteří je tehdy podporovali, kteří i to jméno Dubček měli v ústech. Pak už se většina lidí prostě odvrátila od veřejného života, utekla se do soukromí, anebo úplně prostě zmizeli lidé ze země.*

Petr Pithart, stejně jako další aktéři, mluvil o zradě v tom smyslu, že politici, kteří byli pro lid hrdiny a symboly nejen reformu, ale také odporu, nakonec podlehlí a buďto se stáhli z veřejných funkcí, nebo se stali součástí normalizační garnitury či s ní spolupracovali. Lidé ztratili své hrdiny, role těchto idolů byla zpochybněna a nic nebránilo tomu, aby se i národ stáhl ze svých bojových pozic. Zároveň tím mohlo dojít ke štěpení uvnitř národa, které je pro nástup totalitní moci výhodné (Arendtová, 2013).

Skrz kritiku Dubčeka a tehdejších elit jsou tyto v interpretacích vydělovány z národa, který reprezentovali. *Kdyby v sobě našli tolik odvahy a síly - a já vím, že to nebylo jednoduché - a v té Moskvě se chovali tak statečně, jako se chovali Češi a Slováci tady doma, tak můžeme říct, že by to všechno mohlo dopadnout trochu jinak, než to nakonec dopadlo* (historik Jiří Pernes, Události, komentáře 2008). Jednání elit a obyvatelstva je dáváno do protikladu a je patrné, že kritika tehdejších politiků má za následek také to, že národ jako takový si může zachovat roli oběti, případně dokonce hrdiny. Čechoslováci jsou podle této interpretace nejen oběťmi sovětské agrese, ale také neschopných domácích vůdců, kterým věřili; částečně tak může být ospravedlněna i následná rezignace většiny běžných občanů během normalizace.

V roce 2013 Miloš Zeman (ve funkci prezidenta) posouvá téma do další roviny: je v pořádku, že se lidé vzdali svého boje a ideálů, když tak učinili i jejich vůdci. Jak interpretovali jeho projev redaktoři v Událostech: *Podle Miloše Zemana se z hrdinů roku 1968 stali zbabělci. Lidem nelze podle něj vyčítat, že se vzdali, když je zradily elity, včetně Alexandra Dubčeka. Zdá se tedy, že Zeman ospravedlňuje stažení se lidí do soukromí a viní za následný vývoj pouze elity, tedy vůdce Pražského jara.*

Rámec *národní katastrofy* je možné hodnotit jako traumatický. Událost je popisována jako zlomová, s jasně definovanými viníky a oběťmi a následky pro současnost. Dochází k předefinování charakteristiky národa - efektem je podle aktérů demoralizace, ztráta tvořivosti, opětovné stažení se z veřejného života. Zvláště výraznou změnou pak prochází zmiňované chápání národa vzhledem k roku 1969, kdy je zničena celospolečenská solidarita, část národa je považována za viníky (což je viditelné také na tématu zrady elit) a lid rezignuje na občanskou aktivitu. Národ už nesměruje skrz reformní proces k lepší budoucnosti, v čemž by mohl vidět svou klíčovou (dějinnou) roli, ale vzdává se angažovanosti, atomizuje se a jednotlivci raději přesouvají pozornost ke svým vlastním starostem (po utužení režimu také existenčním), případně s režimem začínají spolupracovat.

II. *Invaze jako konec nadějí na změnu a víry v systém*

Rámec *invaze jako konec nadějí na změnu* používají častěji čeští levicoví politici a ti, kteří vidí v reformách Pražského jara smysl a neodsuzují paušálně celé období. Aktéři s jeho pomocí popisují zklamání ze zlomu ve vývoji, který mohl přinést lepší život.

Jiří Dolejš mluví o konci důvěry v systém, když popisuje pozici KSČ před srpnem 1968 a po něm: *Uvědomme si, že lidé podporovali demokratizační proces a podporovali komunistickou stranu. Komunistická strana byla na vrcholu popularity dvakrát: poprvé v roce 1948 a podruhé 1968. Tohle všechno bylo zničeno.* (Události, komentáře, 2014)

Součástí tohoto rámce jsou (zprostředkovaně vyjadřované) proklamace, že Pražské jaro bylo pro některé lidi posledním možným ospravedlněním předchozího členství v KSČ: jeho násilné ukončení proto nesli těžce.

Rámec *konec nadějí* ale také používají občané jiných zemí východního bloku, kteří spatřovali v Pražském jaru naději pro uvolnění režimu i ve svých domovech. Vpád vojsk do Československa pak tyto naděje ukončil i pro ně: pochopili, že scénář postupných reforem není uskutečnitelný. Lotyšský disident Cilinskis (Události, komentáře, 2013) řekl: *Protestoval jsem proti okupaci Československa, protože na jaře 68 v Československu začaly reformy pod vedením Alexandra Dubčeka, skončila cenzura a začal svobodnější život. A to bylo*

v protikladu s poměry v SSSR a taky Lotyšsku, kde nebyla žádná svoboda a kde existovala velká cenzura, a to mě velmi neuspokojovalo, a já jsem doufal, že socialismus by přece jen mohl být demokratizován a s lidskou tváří tak, jak se to dělo v Československu. A na 21. srpnem všechny tyto naděje padly a já jsem pocíťoval jako svoji povinnost protestovat proti tomu a vyjádřit svůj nesouhlas.

Rámec nese znaky traumatu: událost je prezentována jako radikální změna smýšlení lidí o jejich budoucnosti. Z pozice komunistické strany jde o ztrátu důvěry lidí v její ideologii a o rozchod mnoha lidí se stranou (a po nástupu normalizace také obráceně, o konec důvěry strany v lid, který začala více kádrovat). Z pohledu disidentů jiných zemí je srpen 1968 koncem nadějí v možnost plynulé reformy, v kterou doufali i pro svoji zemi. Budoucí směřování se tedy musí přehodnotit, dosavadní snažení může být pokládáno za zbytečné.

III. Invaze jako hanba, vina

Jak bylo naznačeno, rámec *invaze jako hanby* na rozdíl od rámce *invaze jako omyl* používají lidé, kteří neměli v době okupace reálnou moc, ale cítí se být viníky (nebo jsou s nimi spřízněni charakteristikami, které nemohou ovlivnit, hlavně příslušností ke státu, národu). Artikulují ho disidenti a někteří další občané ze zemí bývalého sovětského bloku. Vyjadřují stud nad jednáním vlády a vojska své země a snahu distancovat se od něj:

Gorbaněvská: Hlavní pocit, který nás hnál na náměstí, byl stud z toho, jak celý národ podporuje invazi. Říkala jsem si: musíme ukázat, že je aspoň někdo proti. Pokud bude proti jediný člověk, tak to už není celý národ! (Události, 2010)

Někteří Rusové tento rámec také používají z osobních důvodů, protože zažili nepřátelství Čechů či Slováků a chápou, že jsou považováni za agresory. Navíc přidávají naději, že v Rusku proběhne demokratizace a oba národy se zase sblíží:

Před třemi lety jsem byla v Brně a lidé si přede mnou odplivovali. Promiňte nám, prosím, všechno za těch 25 let. Nejdřív se musíme naučit žít svobodně, pak u nás bude demokracie a nikdo už na nás v Čechách plivat nebude. (Události, 1993)

Rámec *hanby za invazi* je volen aktéry, jejichž vyjádření jsou v televizi sestřihávána do krátkých úseků a nedostávají příliš prostor pro souvislý projev. V některých vyjádřeních však můžeme nalézt znaky traumatu viníků, zvláště pokud vezmeme v potaz i dokument *Invaze 1968: Ruský pohled* (jehož knižní, rozšířená verze byla součástí předběžné analýzy).

Giesen (2004, str. 114) definuje trauma viníků jako vědomí, že se lidé dopustili dehumanizace jiných lidských bytostí, se kterými zacházeli jako s objektem, a tím popřeli kulturní základy své vlastní kultury: jejich deklarovaná identita se dostala do rozporu s realitou, čehož si jsou vědomi. Na základě výše citovaného vyjádření Natálie Gorbaněvské je patrné, že považovala vstup vojsk do ČSR za problém pro národní morálku, nejen pro sebe samotnou: šla protestovat na Rudé náměstí, aby ukázala, že celý národ se nezpronevěřil, obhajovala pocíťované kulturní zásady, které tato událost narušila.

Podobně gruzínský disident Cincadze ke svým protestním dopisům řekl: *V druhém dopise [sovětskému premiérovi, pozn. L. Ch.] jsem napsal, že tvrdě odsuzuji barbarský vpád. Že jsme svým vstupem do Československa poplivali hroby vojáků, kteří Československo kdysi osvobozovali* (Události, komentáře, 2014).

Cincadze mluví o tom, že se zpronevěřili své předchozí roli: ruští vojáci byli považováni za hrdiny, osvobozovali Československo, ale v roce 1968 se naopak stali agresory. Tuto událost dává do souvislosti také s „maďarskými událostmi“. Jde tedy o změnu chápání role národa po srpnové invazi, proti níž disidenti protestovali, a ničení narativu o Rusích-zachráncích. Z tohoto důvodu se v rámci *invaze jako hanby* realizuje trauma viníků.

IV. *Invaze jako konec iluzí*

Rámeček se vydělil z *Invaze jako konec nadějí na změnu*. Na rozdíl od něj rámuje srpen 1968 jako událost sice negativní, ale s pozitivním dopadem: lidé si uvědomili, že idea komunismu není uskutečnitelná, že existuje rozpor mezi oficiálními proklamacemi a realitou a že tento typ uspořádání neposkytuje budoucnost, jakou by si lidé přáli. Z tohoto pohledu jde proto o začátek konce komunismu jako takového.

Rámeček *konce iluzí* volí aktéři z různých částí politického spektra i různých povolání: Mirek Topolánek, Kamila Moučková, Jiří Burian a další. V pořadu Před půlnocí (2006) hovořil redaktor Komárek s Jiřím Dědečkem, který na toto téma přednesl píseň:

Jiří Dědeček: (...)

*Ty moje přišly v pravou chvíli, pár tanků vobčas neškodí,
vždyť už jsme téměř uvěřili, že se mršina obrodí,
vždyť už jsme téměř uvěřili, vždyť už jsme téměř uvěřili,
přišli včas, že se mršina obrodí.*

Redaktor: (...) Ve chvíli, kdy Rusko obsadilo velmi socialistické Československo, tak dokonce i západní intelektuálové přestali věřit tomu komunistickému mýtu.

V jádru rámce tedy stojí, že násilí během okupace v podstatě stálo za zjištění pravdy o škodlivé podstatě režimu („o mršině“, tedy o něčem, co už je stejně mrtvé). Tuto pravdu většina lidí do srpna 1968 nechápala, a proto přišla vojska v pravý čas, aby ukázala podstatu režimu. Jde navíc o celosvětový přínos.

Rámec zdůrazňuje pozitivní aspekt události, ale místy působí spíše jako racionalizace negativního pocitu: aktéři popisují událost jako tragickou, ale hledají na ní pozitivní aspekt. Poukazují na diskontinuitu v chápání národních cílů: Jiří Dědeček mluvil o tom, že ještě v srpnu 1968 lidé dávali sovětským vojákům najevo, že *jsme větší komunisti než vy. Vy nám to tady kazíte, ale my věříme v Lenina. Lenin je větší než Brežněv* (Před půlnocí, 2006). Po srpnové zkušenosti však (podle dnešní interpretace) většina došla k závěru, že tento systém není možné obrodit a bude nutné předefinovat dominující myšlenky i národní cíle - tedy nasměrovat je ke konci komunismu.

V. *Invaze jako předmět kapitulantského komplexu*

Kapitulantský komplex českého národa bývá dáván do souvislosti s Mnichovskou dohodou a poté právě srpnem 1968. Historik Jiří Pernes (Události, komentáře, 2008) říká: *Nepochybně, samozřejmě, vedle mnichovských událostí v roce 1938 to patří k těm tradičním událostem, které, řekl bych, formovaly charakter české společnosti a národa.*

Nejsilněji ve vysílání tento rámec použil Václav Klaus ve svém projevu v roce 2008. V něm přímo používá výraz „*duch mnichovanství*“:

Vedle známých bezprostředních politických důsledků srpnová intervence zanechala či celým generacím potvrdila něco obecnějšího a dlouhodobějšího, něco, co bych nazval duchem mnichovanství. Dodnes si nezanedbatelná část naší společnosti myslí, že sen o naší samostatnosti a svrchovanosti, kvůli němuž tolik skvělých mužů a žen obětovalo své životy, zdraví, svobodu či životní dráhy, byl, je a bude pouze utopickou fikcí. Že formulovat svoje vlastní státní a národní zájmy a usilovat o jejich prosazení je věc předem odsouzená k nezdaru. Že bez ohledu na to, jaký právě je na našem území společenský režim, musíme brát ohledy především na zájmy velmocí a mezinárodních uskupení, nevyrušovat, neprovokovat, nevstupovat razantně do dění kolem nás, ale spíše v mírném a uctivém předklonu brát z toho, co je nám více či méně velkoryse nabízeno. (...) Je a bude naším velkým úkolem srpnové trauma překonávat.

Václav Klaus v této souvislosti přímo zvolil slovo „trauma“ a popisuje důsledky kapitulací před větší silou: pocit malosti a bezvýznamnosti, zapřažení do plánů jiných velmocí, které by nás snad mohly ochránit. Klaus považuje tento národní rys za něco, s čím je nutné bojovat.

Rámec *kapitulantského komplexu* používá i historik Miroslav Vaněk (Události, komentáře, 2009), a to v praktické rovině: aplikuje ho na vysvětlení Dubčekovy popularity v devadesátých letech.

Možná ještě trochu pro vysvětlení, ono možná čtyřicet procent v té době chtělo socialismus [po roce 1989, pozn.], dalších čtyřicet procent možná věřilo v nějakou třetí cestu a Alexandr Dubček možná ztělesňoval obě. Ale možná, co říkal i Petr Pithart, ztělesňoval tu slabost a možná i tu malost toho českého člověka, který selhává, a možná radši uvidím toho selhávajícího člověka na Hradě, než člověka s morálním kreditem, jako byl Václav Havel, kde třeba se cítím ne tak - prostě cítím tu vinu, ne u toho Dubčka by to možná bylo pro ty lidi jednodušší.

V podání Vaňka byl Dubček přijatelný, neboť nebyl dokonalou postavou. Češi se cítí malí (pod vlivem srpna 1968 a normalizace) a selhávající, proto nechtěli být každodenně konfrontováni s postavou disidenta a politického vězně.

Kapitulantský rámec vykazuje znaky kulturního traumatu. Srpen 1968 je často popisován stejnými výrazy jako rámec *národní katastrofy*: národ nepřekonal následky události, přetrvává demoralizace. Jde tedy o nesmazatelnou událost, vnímanou tragicky. Navíc přivádí mluvčí k interpretaci národní identity jako kapitulantské, poddanské velmocím, bez schopnosti prosazení vlastních zájmů: Pražské jaro sice bylo významným procesem, ale jeho myšlenky byly kapitulací ztraceny. Ve zpětné interpretaci proto srpen 1968 spolu s akceptací Mnichovské dohody z roku 1938 vytváří konzistentní narativ o povaze národa. Ta je však vnímána negativně.

4.4 Proces vyjednávání o interpretaci události

4.4.1 Fáze interpretace

Při procesu ustanovování interpretace události se rozhoduje, zda bude událost hodnocena jako traumatická (viz kapitola 2.3). O invazi z roku 1968 se v médiích začalo mluvit bez zásahů cenzury po listopadové revoluci v roce 1989: až poté začíná veřejné vyjednávání o interpretaci této události, které je možné sledovat i v pořadech okolo data výročí. Do

interpretací se promítá jak výměna elit a politických představitelů, tak debata o nové podobě Československa (později České a Slovenské republiky) a procesu demokratizace.

Ve vývoji interpretace události byly nalezeny následující fáze:

I. Srpen 1968 jako národní katastrofa: souvislost s výměnou elit

V pořadech z roku 1990 je srpnová invaze prezentována jako *katastrofa pro národ*, ale také jako vzor *morálního vzednutí*, na které je potřeba navázat při provádění reforem. Podle interpretace z roku 1990 byl demokratizační proces Pražského jara násilně ukončen a nastala normalizace, která režim utužila a vytvořila totalitní struktury: ty struktury, které stojí v cestě transformaci v demokratickou společnost.

Na základě souvislosti invaze a následného národního úpadku je požadováno důsledné odstranění starých struktur, ale také opuštění důležitých pozic lidmi, kteří se podíleli na fungování starého režimu. Kučera z Občanského fóra v projevu na Václavském náměstí řekl: *Zároveň události, které si dnes připomínáme, jsou nám mementem i připomínkou toho, že posilování národního vědomí i pocitu společenské spravedlnosti se neobejde bez odsouzení těch, kteří se podíleli na druhé okupaci našeho státu, a následných letech perzekucí* (Události, komentáře, 1990; více v Příloze 1). Posilováním národního vědomí tak má být dosaženo skrz vyloučení či odsouzení určité části obyvatelstva. Distancovat se od událostí roku 1968 a od normalizace je tedy nutno prostřednictvím důsledného odchodu lidí spojených s režimem.

Dny po srpnu 1968 jsou v tomto období však na druhou stranu Václavem Havlem, ale i např. Kamilou Moučkovou prezentovány také jako *krátkodobé vzepětí, semknutí národa*, které by mělo být vzorem pro provádění demokratizačních reforem. Václav Havel apeloval: *Musíme se alespoň v mysli vrátit do listopadových dnů pro onen duch jednoty a touhy po změně, pro onu občanskou statečnost a občanskou fantasii, které se tenkrát ukázali silnějšími než všechny totalitní struktury. Dnes bychom si měli připomenout i atmosféru spontánní jednoty, s níž Češi a Slováci ruku v ruce před 22 lety nenásilně vzdorovali násilí* (Události, komentáře, 1990).

Zdá se, že v projevu Havla šlo o snahu udržet občany v aktivitě, se kterou demonstrovali v listopadu 1989, a nasměrovat tuto aktivitu na provádění reforem. Pozitivními emocemi, které tato představa solidarity vyvolávala, mohl také čelit pesimismu vyvolanému pocity lidí, že reformy jdou příliš pomalu.

Podle aktérů je pak až listopad 1989 důvodem dívat se i na srpen 1968 jako na morální vítězství národa: historie dala československému demokratizačnímu procesu zapravdu. Dubček říká: *Hluboká urážka českého a slovenského národa, která se uskutečnila před 22*

roky, dostala nejen Československu, v Evropě, ale i ve světě morální satisfakci. A je to morální vítězství (Události, komentáře, 1990). Tuto šanci by podle aktérů měl národ využít právě návratem k aktivitě a sounáležitosti, kterou prokázal v srpnu 1968.

II. Odstup od roku 1968: „dneska už jsme jinde“

Pro druhou fázi interpretace je typické to, co popisuje v jednom z pořadů historik Oldřich Tůma:

Ale je pravda, že to byla klíčová událost [myšleno srpen 1968, pozn.] pro dalších 20 let, prostě bez 21. srpna by ten režim tady nebyl takový, jaký byl, a nebyla by tu taková garnitura. Takže pro ni i pro tu společnost to klíčová událost byla. Po roce 89 to potom především na počátku 90. let hlavně v debatách o transformaci, se stala znovu debatou, když z toho radikálnějšího pohledu bylo potřeba odmítnout tzv. osmašedesátníky. Tam se myslím trochu vylilo s vaničkou i dítě, protože tam nebyli jen představitelé komunistických aparátů, ale bylo to velice široké společenské hnutí (25 let od Sametové revoluce, 2014).

Podle Tůmy po listopadu 1989 nastala výměna elit a probíhal svého druhu boj o moc, v kterém hrála interpretace událostí roku 1968 významnou roli. Někteří z představitelů reformu z šedesátých let se snažili navrátit do veřejného života, u některých z nich bylo možné předpokládat, že budou prosazovat podobné myšlenky. Nejvýraznějším reformním komunistou, který se vrátil na scénu, byl Alexandr Dubček. I ve vysílání Československé televize je patrné vyjednávání o tom, zda je možné na myšlenky Pražského jara navázat, či zda už jsou mrtvé, a od závěrů této diskuze se odvíjí i interpretace invaze Varšavské smlouvy.

Aktéři vystupující v pořadech i struktura pořadů naznačují převažující snahu začít znovu, bez zatížení starým režimem, a proto měli tzv. osmašedesátníci ambivalentní pozici. Toto téma se objevuje už v roce 1990, ale výrazněji se v českém kontextu projevuje až v letech 1993 a 1994, kdy je relativizován i význam celého Pražského jara.

Kamila Moučková, která diváky symbolicky 21. srpna 1990 uvítala při sledování Událostí, komentářů, tento postoj vůči osmašedesátníkům poprvé vyjadřuje už v tomto roce. Snaží se ho zmírnit a vysvětlit jeho neadekvátnost: *Možná, že nemám pravdu, ale já se domnívám, že v té současné době lidé nepříliš rádi vidí nás, lidi z osmašedesátého roku. K tomu bych chtěla jenom říct, a to je ta souvislost s tím projevem, že my nikdo se nechceme vracet k tomu 68. roku. Že vůbec už ne sentimentálně.*

Toto téma pokračuje v roce 1993, kdy se redaktoři ptali v Událostech kolemjdoucích, zda jsou myšlenky roku 1968 stále živé.

Muž: Ty myšlenky jsou naprosto neživé, dokonce kontraproduktivní. Jakýkoliv pokus oživit socialismus, každý způsob, jak ozdravit nebo rehabilitovat tento od podstaty zločinný a myšlenkový vadný režim, je škodlivý.

Žena: My jsme se o tom tady před chvílí bavili s mužem a říkali jsme si, že prostě už jsme úplně jinde, no.

Redaktor: A kde si myslíte, že jsme teď?

Žena: Snad na prahu demokracie.

Podle odvysílaných odpovědí lidé nepovažují myšlenky roku 1968 za aktuální, spíše se od nich distancují jako od pokusu o pouhou reformu namísto radikální změny, a proto mohou být hodnoceny negativně. Dominuje pocit, že vývoj země pokročil, je na prahu demokracie a myšlenky roku 1968 jsou zpátečnické.

V letech 1993 až 1995 se ve vysílání začíná prosazovat názor, že Pražské jaro bylo jen mocenským bojem uvnitř komunistické strany. Dochází k relativizaci jeho významu (a tím implicitně také významu násilného ukončení Pražského jara) a k odsouzení tehdejších komunistických funkcionářů jednajících proti národu: *My víme dobře, dneska už, že to byl mocenský boj ve straně, že k tomu byl využit jako náš národ, a že to byl mocenský boj ve straně, pouze v KSČ* (Hrdinová z Klub angažovaných nestraníků; Události, 1995).

Tyto názory mohou souviset se zákonem o protiprávnosti komunistického režimu, který je ve vysílání zmiňován. Podle České televize zahraniční média mluví o tom, že v České republice možná nastane vlna nesnášenlivosti, čistek a rozdělení společnosti.

Není však možné říct, že se všichni aktéři stavějí k Pražskému jaru jako k přeceněné etapě. Zdá se, že v roce 1994 vyjednávání o interpretaci není ustálené a probíhá v přímém přenosu. Místopředseda ODS Marek Benda řekl: *My v žádném případě nechceme glorifikovat 68. rok, odvíjet naše novodobé dějiny od něho, ale na druhé straně nechceme tvrdit, že všechno je jaksi 48. rok a 50. léta a že ideje v osmašedesátém byly jen nějakou vnitrostranickou diskusí* (Události, 2004). V tomto vyjádření je jasně viditelná rozporuplnost, nejistota ohledně toho, co vlastně rok 1968 pro český národ znamenal a jak by měl být hodnocen.

Zajímavý je z tohoto hlediska rozdíl oproti reportáži ze Slovenska. Zatímco v České republice se začíná mluvit o negativní roli komunistických elit, slovenští představitelé se setkávají na vzpomínkové akci u hrobu Alexandra Dubčeka a mluví o něm jako o hrdinovi: *Vzpomínka na Alexandra Dubčeka bude pro nás a naše potomky ještě dlouho mravní*

inspirací a posilou v našem úsilí o vybudování demokratické, spravedlivé, otevřené a všestranně se rozvíjející společnosti, řekl v roce 1995 prezident Kováč (Události, 1995, přepsáno do češtiny).

III. Ustálení interpretace: srpen 1968 důležitým dějinným zlomem, vydělení roku 1969

Na konci 90. let už ve vysílání nejsou patrné tendence relativizovat význam Pražského jara nebo srpnového vstupu vojsk Varšavské smlouvy. Neobjevuje se ani odsuzování osmašedesátníků, ale stále probíhá debata o roli komunistických elit a vůdců, hlavně Alexandra Dubčeka.

Rámování okupace sice není ani v tomto období jednotné, vytváří se však dojem důležitosti události pro další vývoj režimu, v některých interpretacích i morálky národa.

Zdá se, že redaktoři připravující pořady předpokládají u diváků sdílené porozumění toho, kdo jsou v narativu o srpnu 1968 „ti špatní“ (komunisti, Rusové) a kdo „ti dobří“ (Češi) a jaké chování v situaci srpna 1968 chválíme a jaké zatracujeme. Rámce, které obhajují pozici Sovětského svazu, jsou předkládány okrajově, jak bylo popsáno v předchozí části.

Od narativu o srpnu 1968 se v některých pořadech, zvláště od roku 2009, vyděluje rok 1969 jako událost se specifickým významem. Zatímco srpen 1968 může být vnímán jako národní vítězství skrz vzepětí národa a morální převahu nad okupanty, srpen 1969 přinesl tvrdé rozehnaní demonstrací československými pořádkovými jednotkami bez účasti sovětské armády. Rok 1969 je proto v souladu se zjištěními Tomáška (2007) považován za počátek rozdělení společnosti a morálního úpadku: právě to má, spíše než srpen 1968, podle některých aktérů vliv i na současnou českou mentalitu a rámec *národní katastrofy* se na ni dá aplikovat spíše než na rok 1968. Rozdělení na viníky a oběti je nepřehlednějším, protože do první kategorie se přesouvají milicionáři zasahující proti demonstracím, částečně vojáci a také normalizátoři, tedy politici a úředníci spolupracující s režimem nebo režim utvářející.

Když tenkrát proti nám vyjely z obou stran vršku Václavského náměstí obrněné transportéry s československými poznávacími znaky a když jsme zjistili ve vteřině, že je země okupovaná šesti armádami a ne pěti a že šestá je ta naše, tak to byla ta rána, která - neřeknu, že nám zlomila vaz, ale hodně nám pochroumala páteř na příštích dvacet let, řekl Petr Pithart (Události, komentáře, 2009).

4.4.2 Generační posun

V analyzovaných pořadech České televize nebyl nalezen žádný významný generační posun v interpretování srpna 1968. Příslušníci rozdílných generací používají stejné specifické rámce, například primátor Prahy Hudeček (narozen 1979) svůj projev rámoval jako *národní katastrofu*, což je rámec používaný např. Petrem Pithartem (nar. 1941), Mirkem Topolánkem (nar. 1956) nebo Václavem Havlem (nar. 1936).

V některých pořadech se však objevují konstatování, že mladí lidé už nevědí, co se 21. srpna 1968 stalo. V Událostech v letech 1995 a 1996 reportér v terénu zpovídal kolemjdoucí teenagery, kteří podle odvysílaných odpovědí nevěděli, čím je toto datum významné. O neznalosti mladé generace mluví příslušníci starší generace. (Například Jiří Dědeček, Před půlnocí 2006: *A zrovna tak pro moje dcery dneska ten 68., dneska pro teenagery je to tak strašně daleko, že sedí tak nějak s veleještěry.*) V určitých momentech je zdůrazňována důležitost přenosu zkušenosti z roku 1968 na další generaci: lidé poskytují své osobní nahrávky a fotografie, aby se zpráva o událostech zachovala.

Na základě vystoupení aktérů tedy není zřejmý rozdíl mezi postoji různých generací, nelze však utvořit jednoznačný závěr, že přenos události do dalších generací v její traumatické interpretaci proběhl úspěšně. Ve vysílání je občas zdůrazňováno, že mladí lidé dnes už nevědí, co srpen 1968 znamenal, a nejmladší generace v pořadech zpravidla ani přímo nefigurují.

Jedinou generační konfrontací, která byla v pořadech nalezena, je část rozhovoru redaktora Jakuba Železného a jeho hosta Petra Pitharta. Redaktor se Pitharta jako zástupce osmašedesátníků ptá, zda tehdy nemohli udělat víc pro to, aby režim následujících dvaceti let nebyl tak tvrdý:

Redaktor: Dobře, ale moje generace - generace roku 89 - to možná generaci mých rodičů, možná promiňte i vaší, může trochu vyčítat a možná vyčítá. Jestli jste opravdu nemohli dělat - a promiňte mi tu osobní otázku, ale známe se dost dlouho - jestli jste fakt neměli dělat trochu víc, i vy, kteří jste to nechtěli vzdát, nebo jestli to bylo opravdu zbytečné.

Pithart (podrážděně): Ted' myslíte kdy?

Redaktor: No třeba ještě v tom roce 69, hned od počátku, po Palachovi, v době, kdy to možná nebylo ještě úplně ztracené.

Pithart (přemýšlí, krčí rameny): To víte, vždycky můžete dělat víc. Ale já si myslím, že jsme... já jsem u soudu hájil Literární noviny, které byly zastaveny, všichni jsme vedli řadu menších a větších bojů, čekaly nás čistky na pracovištích, připravovali jsme se na nějakou

jinou existenci. Ale to byl takový sesun, já to říkám tak, že pro mě jako by ten pohřeb Jana Palacha byl tím prvním mezníkem, ještě ráno jsme do ulic šli s velkým odhodláním, ale už když jsme se z toho pohřbu vraceli, tak jsme věděli, že to je ztraceno, že to bylo poslední vzepětí (25 let od Sametové revoluce, 2014).

Jakub Železný tu až na samém konci pořadu opatrně nastoluje otázku, zda stažení se většiny lidí během normalizace - nebo absence přímých konfrontací režimu - nebyla chybnou strategií. Pithart připouští, že snad bylo možné více se angažovat, avšak argumentuje drobnou prací, kterou tehdy on (a další lidé) dělali, a drobnými změnami, ke kterým v té době docházelo. Do dalšího rozboru a větších kontroverzí se poté redaktor nepouští.

4.5 Paralely srpna 1968 vzhledem k soudobým tématům a kontext vysílání

Srpen 1968 je používán jako paralela k nejrůznějším světovým i lokálním událostem: z tohoto pohledu se srpnová okupace zdá být jedním z ústředních orientačních prvků, které Češi používají. Aplikují ho na rozdílné situace a v kontextu mezinárodním i vnitropolitickém.

4.5.1 Rusko-české vztahy a mocenské postavení Ruska

Nejčastěji je zdůrazňována česká „historická zkušenost“ s ruskou rozpínavostí a agresí. Někteří aktéři považují srpen 68 za memento: zkušenost, díky které známe nebezpečí plynoucí od impérií a obzvláště Ruska a jež nám také umožňuje hodnotit skutečnou povahu ruských režimů.

Paralely k srpnu 1968 jsou konstruovány nejčastěji v souvislosti s ruskou účastí ve válečných konfliktech. V roce 2008 byly vytvářeny analogie k událostem v Gruzii, od roku 2014 ještě silněji k válce na Ukrajině. Zmiňují je jak politici, tak sami redaktoři:

Josef Pazderka, zpravodaj v Rusku: Ta ukrajinská krize bohužel řadu těch věcí vrací do roku 1968. Neříkám, že ty dvě situace jsou si podobné, ony se samozřejmě ve spoustě věcí mění, nicméně to hlavní poselství tehdejší propagandy, o jakési manipulované mase, kterou napadá kontrarevoluce a které Kreml nebo Moskva musí přispěchat na pomoc navzdory jejímu přání, to je něco, co spojuje ukrajinskou krizi a rok 68, samozřejmě že v Rusku nadále zaznívají kritické hlasy, ale jsou v čím dál tím větší menšině. Bohužel podle posledních průzkumů to vypadá, že více než 80 % Rusů jednak podporuje tu linii Kremlu a Vladimira

Putina, a také si myslí, že ta intervence na Ukrajině je v pořádku. Od toho se také odvíjí ten vztah k roku 1968. (Události 2015)

Státní propaganda a její účinky jsou jedním z momentů, který je redaktory pravidelně sledován. Pazderka přímo poukazuje na rámec *invaze jako bratrská pomoc*, který je podle něj živěn pro potřeby konfliktu na Ukrajině, a naznačuje, že tuto interpretaci může sdílet většina Rusů.

Navíc zde Pazderka prezentuje dvousměrný vztah: jednak je soudobá interpretace konfliktu podobná té z roku 1968, jednak se pod vlivem aktuálního konfliktu mění interpretace ruského angažmá v Československu. Možná také proto redaktoři dávají vyjádřením k srpnovým událostem, která činí představitele Ruska, význam jakéhosi indikátoru soudobého stavu režimu v Rusku a jeho případných mocenských ambicí. V roce 2015 pod vlivem událostí na Ukrajině byla vedena v reportáži tato linie:

Jelcin: Ještě jednou chci zdůraznit, že to hodnotíme jako agresi, jako hrubý útok na samostatný stát.

Komentář redaktora: O třináct let později se v Praze k témuž vyjádřil jeho nástupce o něco opatrněji.

Putin: Ačkoliv právní odpovědnost tu samozřejmě není a ani být nemůže, ta odpovědnost morální tu je. To ani nemůže být jinak.

Komentář redaktora (před ruskou ambasádou): Některé současné ruské názory na srpnovou invazi jsou od těch Jelcinových z roku 1993 hodně vzdálené. A připomínají spíš tuto slavnou propagandistickou brožuru z roku 1968, takzvanou bílou knihu, plnou pomluv a lží o československém Pražském jaru. (Události, 2015)

Zatímco Jelcinův postoj je prezentován jako kritický vzhledem k činu sovětského vedení, Putinův výrok už redaktoři hodnotí jako „opatrnější“, bez jasného odsouzení, a spíše ho dávají do souvislosti s utužováním režimu. Celé vysílání o srpnu 1968 v roce 2015 probíhá na pozadí debat o válce na Ukrajině, takže usuzování o situaci v Rusku a ruských názorech je centrální otázkou (viz ukázka v Příloze 3). Politici v této souvislosti zmiňují NATO a EU a důležitost angažovanosti v západním společenství jako záruku bezpečnosti České republiky.

Na tomto úryvku a na opakovaném zařazování vyjádření zástupců Ruska i dalších zemí je rovněž patrná provázanost vyjádření redaktorů z různých časových období, používají je jako nedílnou součást kontextu události a jednotlivé interpretace dávají do souvislosti. V pořadech sice nebylo nalezeno výraznější propojení a odkazování ve vzpomínkových projevech, jak

o nich mluví Olick (1999), nicméně to může být způsobeno spíše útržkovitostí, s jakou jsou zařazovány do vysílání. Sami redaktoři však s minulými vyjádřeními pracují a začleňují je do svých reportáží.

Srpen 1968 se nevyskytoval pouze jako argument ve prospěch členství ve strukturách NATO. V roce 2008 však aktéři v televizi naopak diskutovali o paralele přítomnosti sovětských vojsk s případnou přítomností amerických vojáků kvůli tehdy zamýšlenému radaru v Brdech. Paralely šly až do detailů:

Moderátor: Nenahrává tahle věc těm, kteří se snaží vidět ty paralely, i taková nešikovnost s tím stolem, na tom samém se podepisovala kapitulantská dohoda, na tom samém paní Riceová podepisovala česko-americkou dohodu. Víte, někdo na to zase může poukázat, byly fotografie, které ten stůj srovnávaly... (Události, komentáře, 2008)

Premiér Topolánek v diskuzi v roce 2008 označil moderátorem navrhovanou paralelu se stolem, na němž byla podepsána kapitulantská dohoda, za něco, čím se vůbec nemusí zabývat. Tento případ však ukazuje, v jak odlišných situacích a pro jak rozdílné účely je okupace z roku 1968 používána.

4.5.2 Srpen 1968 jako emocionální apel

Přirovnání k srpnu 68 jsou nicméně používané nejen z české, ale specificky i z ruské strany. Ruská disidentka Larisa Bogorazová, která v roce 1968 demonstrovala na Rudém náměstí proti okupaci Československa, ho v roce 1991 použila pro Deník ČST v souvislosti s pučem v Sovětském svazu.

Bogorazová: Je to právě 23 let, co opět, proti lidu, jedou tanky. Ted' jednou ulicemi našeho hlavního města. Přišel čas boje za naši svobodu. Vzpomeňme na slova známá každému občanu Prahy: Jsme s vámi, buďte s námi. Ted' jako vy, před 23 lety, musíme i my bojovat za naši svobodu. Děkujeme, bratři, za vaši podporu.

V prohlášení Bogorazové mohlo jít o snahu emocionálně se dotknout Čechoslováků nebo jim přiblížit situaci prostřednictvím představ a hesel, které dobře znají. Zajímavé je i oslovení „bratři“, neboť tohoto slovo je některými českými aktéry v souvislosti s Rusy používáno spíše ironicky.

Srpen 1968 je připomínán i jako hrozba v politickém boji: v předvolební kampani do Poslanecké sněmovny po pádu Nečasovy vlády v roce 2013 Miroslava Němcová (ODS) prohlásila: *Podle předpovědí, které říkají průzkumy, bude ústavní většina komunistů*

a socialistů též ve sněmovně, tak jsme přesně v tom říjnu roku 1968 a stačí, aby někdo přišel do sněmovny a přinesl návrh o normalizaci v naší zemi (Události, 2013). Němcová tak jako zástupkyně pravicové strany varuje před podporou levicových stran a naznačuje nebezpečí návratu k totalitnímu režimu, k čemuž využívá emotivní prostředí pietní akce před Českým rozhlasem.

1.6 Diskuze: omezení analýzy

Jedním z původních záměrů analýzy bylo porovnat, jaké rámce využívají aktéři různých politických orientací. Od tohoto záměru však bylo v průběhu analýzy upuštěno. Hlavním důvodem je fakt, že relace z pořadu Události (či Deník ČST) jsou konstruktem vytvořeným novináři za použití sestříhaných záběrů: sice zde jsou vyjádření politiků a dalších aktérů, jsou však krátká a vytržená z kontextu. Nejen že mnohdy není možné určit, který rámec aktér používá a zda nese promluva znaky traumatu, ale také nelze odhadnout, zda výsek vybraný redaktory správně reprezentuje aktérův postoj. (Je možné se domnívat, že redaktoři zařazují úseky z delších projevů či vyjádření také podle toho, jaká informace či postoj ještě v reportáži nezazněly, a ne pouze podle důležitosti konkrétní myšlenky z hlediska samotného aktéra.) Z tohoto důvodu by proto byly pro zjišťování rozdílů v rámování aktéry podle politické příslušnosti (či jiných charakteristik) vhodné jiné materiály: záznamy či přepisy celých projevů, delší rozhovory v jiných médiích, případně v současném pohledu vyjádření na sociálních sítích.

Pro ucelenější pohled by bylo vhodné pracovat s materiály za celé časové období: nemožnost pracovat s pořady z let 2002-2004 pravděpodobně neovlivnila samotnou analýzu rámců, ale mohla ovlivnit nalezené fáze interpretace.

5 Závěr

V této práci byl koncept kulturního traumatu aplikován na invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968, konkrétně na mediální prezentaci události ve vysílání České televize. Hlavním cílem bylo zjistit, zda je invaze z roku 1968 interpretována jako trauma; a pokud ano, kým a v jakých souvislostech.

Zkoumání těchto otázek proběhlo prostřednictvím analýzy rámců. Umožňuje zaměřit se na významy za promluvami aktérů, určit výseky daného tématu, které aktéři zdůrazňují, a sledovat, jaké narativy stojí v jádru jejich výpovědí. Analýza rámců je zvláště vhodná pro zkoumání mediálních obsahů, jelikož je s její pomocí možno sledovat jak perspektivu nastolovanou redaktory (v této práci je tak činěno hlavně prostřednictvím obecných rámců), tak dalšími aktéry zasahujícími do reprezentace (prostřednictvím specifických rámců navázaných na téma). Tato metoda se ukázala být vhodnou i pro zkoumání konceptu kulturního traumatu: umožňuje zjišťovat, jaké aspekty problému aktéři ve výpovědích zdůrazňují a které hodnoty se za jejich vyjádřeními objevují, jak strukturují problém i jaké role přisuzují jednotlivým postavám. Tyto otázky jsou důležité v procesu vyjednávání o povaze události, jež může pro společnost vyvstat jako traumatická. Při analýze rámců je důležité hledání narativů spojených s výpověďmi (či v nich obsažených); aspekt vyprávění o vinících a obětech a identitě kolektivity je také ústředním bodem konceptu kulturního traumatu. Analýza rámců by umožňovala typologizaci rámců a tím i porovnání narativů používaných jednotlivými aktéry: tento aspekt se však ukázal jako neproveditelný kvůli povaze zkoumaných materiálů.

V analýze pořadů ČT připomínajících vstup vojsk v srpnu 1968 bylo nalezeno šest obecných rámců používaných redaktory (5 identifikovaných v předchozí literatuře výzkumnicemi Semetko a Valkenburg [2000], přidán byl rámeček makrohistorický). Z nich tři poskytují prostor pro výskyt traumatických rysů - rámce *zodpovědnost*, *morálka* a *konflikt* - a rámeček *lidský zájem* podporuje traumatickou interpretaci v sousedství se zmíněnými rámci. Tyto rámce umožňují vyprávění o tragičnosti události a jejích následků, stejně jako identifikování viníků a obětí a jejich vztahu ke společnosti.

Bylo nalezeno 10 specifických rámců navázaných na téma srpnové invaze roku 1968. Polovina z nich nese rysy kulturního traumatu (tedy především tragičnost a zlom, nutnost predefinování identity a stávajících kulturních narativů). Rámce, které lze označit jako traumatické, jsou aktéry v televizi navíc vyslovovány častěji: nejčastějšími rámci ve vysílání byly traumatické rámce *invaze jako národní katastrofa* a *invaze jako konec nadějí na změnu*.

Zdá se tedy, že skupina nositelů traumatu dostává ve vysílání větší prostor, než skupina s protichůdnou tendencí (která rámuje událost například jako *omyl* či jako *obranu mocenských zájmů Sovětského svazu*). Až ke konci sledovaného období (2014 a 2015) - tedy vlastně v době, kde se interpretace poměrně ustálila - je k diskuzi přizván také zástupce současné komunistické strany: do té doby jsou stanoviska KSČ i KSČM pouze zprostředkovávána redaktory a archivními záběry.

Vyjednávání o interpretaci srpnové invaze probíhalo ve vysílání ČT ve třech fázích. V první fázi (rok 1990) bylo připomínání invaze používáno jako nástroj k distanci od předchozího režimu a stmelení občanů, událost byla prezentována jako důležitá. V druhé fázi (cca 1993-1995) převládala relativizace významu Pražského jara a tedy i jeho ukončení: někteří aktéři v této době říkali, že šlo jen o boj uvnitř KSČ, a zdůrazňovali, že „dnes už jsme jinde“. V poslední fázi (od poloviny 90. let) docházelo k ustálení, invaze z roku 1968 se opět stala důležitým tématem a milníkem v dějinách. V této fázi se však také vydělil srpen 1969 jako svébytná, v jistém ohledu více traumatizující událost: společnost se v roce 1969 začala atomizovat, někteří Čechoslováci spolupracovali s režimem, národní jednotu se zhroutila. Lze říci, že v mediální části procesu utváření traumatu po většinu sledovaného období hráli důležitou roli aktéři, kteří událost prezentovali jako traumatickou.

Součástí zkoumání procesu vyjednávání o interpretaci události vzhledem k její traumatickosti tvoří otázka generačního posunu: tedy zda se interpretace přenesla do dalších generací. Žádný výrazný posun nebyl v materiálech nalezen, nicméně možná je to způsobeno spíše neúčastí aktérů mladších generací na těchto pořadech.

Pocitovanou důležitost a převratnost srpnové invaze je možné sledovat také na faktu, že je ve vysílání často používána jako paralela k aktuálním problémům (válečným konfliktům, spojeneckým závazkům apod.): zdá se tedy, že je jedním z významných kulturních referenčních bodů. Figuruje zde hlavně jako kolektivně sdílená zkušenost, která aktérům poskytuje oporu pro hodnocení povahy a záměrů impérií.

Souhrnně je tedy možné říci, že koncept kulturního traumatu lze aplikovat na srpnovou invazi roku 1968, respektive její mediální prezentaci. Nositelé traumatu dostávají v ČT velký prostor pro artikulování svého narativu a událost je v mnoha případech prezentována jako zlomová, tragická, ustanovující nutnost pro přetvoření identity národa.

Zajímavým doplňujícím pohledem na interpretaci srpna 1968 by bylo porovnání s vysíláním komerční televize: je možné, že televize Prima či Nova dávají větší prostor jiným aktérům, a tudíž se interpretace mohou lišit. Bylo by také zajímavé sledovat, jaké interpretace

budou převažovat v budoucnosti s ohledem na pokračující napětí mezi západními zeměmi a Ruskem a na blížící se 50. výročí invaze pěti armád Varšavské smlouvy.

6 Literatura

- Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., & Sztompka, P. (2004). *Cultural trauma and collective identity*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Alexander, J. C. (2004a). Cultural pragmatics: Social performance between ritual and strategy. *Sociological Theory*, 22(4), 527-573. doi:10.1111/j.0735-2751.2004.00233.x
- Alexander, J. C. (2004b). Towards a theory of cultural trauma. In *Cultural trauma and collective identity* (pp. 1-30). University of California Press.
- Alexander, J. C. (2015). K teorii kulturního traumatu. In: *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů* (pp. 97-122). Praha: Akropolis.
- Arendtová, H. (2013). Totalitarismus. In: *Původ totalitarismu I-III* (2. vyd. nd ed., pp. 429-645). Praha: OIKOYMENH.
- Barša, P. (2011). *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu* (Vyd. 1.). Praha: Argo.
- Burns, L. S. (2004). *Žurnalistika: praktická příručka pro novináře* (vyd. 1.). Praha: Portál.
- Caruth, C. (1991). Unclaimed experience: Trauma and possibility of history. *Yale French Studies: Literature And The Ethical Question*, (79), 181-192. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/2930251>
- Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR. (2006). Hodnocení informací v médiích [tisková zpráva]. Retrieved from: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/hodnoceni-informaci-v-mediich-2>.
- de Vreese, C. H. (2005). News as framing: Theory and typology. *Information Design Journal + Document Design*, 13(1), 51 - 62.
- Disman, M. (2011). *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele* (4., nezměn. vyd.). Praha: Karolinum.
- Eyerman, R. (2004a). Jeffrey Alexander and the cultural turn in social theory. *Thesis Eleven*, 79(1), 25-30. doi:10.1177/0725513604046953
- Eyerman, R. (2004b). Cultural trauma: Slavery and the formation of African American identity. In *Cultural trauma and collective identity* (pp. 60-111). University of California Press.
- Eyerman, R. (2011). Intellectuals and cultural trauma. *European Journal Of Social Theory*, 14(4), 453-467. doi:10.4135/9781446221280.n126
- Giesen, B. (2004a). Reconstructing the social space of culture. *Thesis Eleven*, 79(1), 31-36. doi:10.1177/0725513604046954

- Giesen, B. (2004b). The trauma of perpetrators: Holocaust as the traumatic reference of German national identity. In *Cultural trauma and collective identity* (pp. 112-154). University of California Press.
- Goffman, E. (1986). *Frame analysis: an essay on the organization of experience* (Northeastern University Press ed.). Boston: Northeastern University Press.
- Halbwachs, M. (2009). *Kolektivní paměť*. (G. Namer & Jaisson, M., Eds.) (Vyd. 1.). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hertog, J. K., & McLeod, D. M. (2001). A multiperspectival approach to framing analysis: A field guide. In *Framing public life: perspectives on media and our understanding of the social world* (pp. 139 - 161). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Marada, R. (2007). Paměť, trauma, generace. *Sociální Studia*, 79-98. Retrieved from <http://www.socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305112839.pdf>
- Olick, J. K. (1999). Genre memories and memory genres: A dialogical analysis of May 8, 1945 Commemorations in the Federal Republic of Germany. *American Sociological Review*, 64(3), 81-139. doi:10.1057/9781137275363.0005
- Reese, S. D. (2001). Prologue - Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research. In *Framing public life: perspectives on media and our understanding of the social world* (1st ed., pp. 7-32). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Roční data: Share 15+. (2016). Asociace televizních organizací. Retrieved February 14, 2016, from <http://www.ato.cz/vysledky/rocní-data/share/15>
- Semetko, H. A., & Valkenburg, P. M. (2000). Framing European politics: a content analysis of press and television news. *Journal Of Communication*, 50(2), 93-109. doi:10.1111/j.1460-2466.2000.tb02843.x
- Szaló, C., & Hamar, E. (2014). Vynalezená a nalezená historie: nástin sociologie kulturního traumatu. In *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám* (vyd. 1., pp. 95 - 110). Praha: Karolinum.
- Sztompka, P. (2004). The trauma of social change: A case of postcommunist societies. In *Cultural trauma and collective identity* (pp. 155-195). University of California Press.
- Smelser, N. J. (2004). Psychological trauma and cultural trauma. In *Cultural trauma and collective identity* (pp. 31-59). University of California Press.
- Šilhanová, J. (2008). Analýza rámců Ervinga Goffmana. In Šubrt, *Soudobá sociologie* (Vyd. 1., pp. 76-101). Praha: Karolinum.
- Šubrt, J., & Vinopal, J. (2013). *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu* (Vyd. 1.). Praha: Karolinum.

Tankard, Jr., J. W. (2001). The Empirical Approach to the Study of Media Framing. In *Framing public life: perspectives on media and our understanding of the social world* (1.st ed., pp. 95-105). Mahwah, N.J. : Lawrence Erlbaum Associates.

Tomášek, Marcel. (2014). Různá nahlížení na kolektivní paměť; koncept sociálního traumatu jako jeden z aktuálních přístupů. In *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám* (Vyd. 1., pp. 179-194). Praha: Karolinum.

Tomášek, Martin. (2007). *Kolektivní trauma v české společnosti mezi lety 1968 - 1975: Pohled deníkové literatury*. (bakalářská). Brno. Retrieved from http://is.muni.cz/th/61247/fss_b/

Tvrdíková, M. (2007). *Proměny československé emigrace v letech 1948-1989* (diplomová práce). Brno. Retrieved from http://is.muni.cz/th/52127/ff_m/

Zámečníková, A. (2006). *Kulturní a sociální trauma* (bakalářská). Brno. Retrieved from http://is.muni.cz/th/62857/fss_b/

7 Literatura k předběžné analýze

Dolejš, J. (2008). Pražské jaro 1968 z pohledu KSČM [Online]. In *Strana demokratického socialismu*. Retrieved from <http://www.sds.cz/view.php?cislocclanku=2008041301>

Glanc, T. (2011). Pozor! Pozor!: Ruská inteligence a sovětská okupace. In *Invaze 1968: Ruský pohled* (pp. 188 - 215). Torst, Ústav pro studium totalitních režimů.

Hejzlar, Z. (c1988). "Pražské jaro" 1968 a jeho odkaz: výběr statí a komentářů z let 1970-1987. Köln: Index.

Hoppe, J. (2004). Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky (1. vyd.). Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Košťál, Z. (2013). O podstatě tzv. Pražského jara a jeho interpretacích: k 45. výročí [Online]. In *Svaz mladých komunistů Československa*. Retrieved from <http://www.komsomol.cz/?p=402>

Mlynář, Z. (1990). Mráz přichází z Kremlu (1. vyd.). Praha: Mladá fronta.

Pazderka, J. (Ed.). (2011a). *Invaze 1968: ruský pohled* (Vyd. 1.). Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Pazderka, J. (2011b). Zachránili jsme svět před třetí světovou válkou. In *Invaze 1968: Ruský pohled* (pp. 24 - 41). Torst, Ústav pro studium totalitních režimů.

Pazderka, J. (2011c). Samozřejmě, že to v člověku vzbuzuje lítost. In *Invaze 1968: Ruský pohled* (pp. 42 - 61). Torst, Ústav pro studium totalitních režimů.

- Pazderka, J. (2011d). Rok 1968 nás změnil. In *Invaze 1968: Ruský pohled* (pp. 160 - 172). Torst, Ústav pro studium totalitních režimů.
- Pazderka, J. (2011e). Tehdy jsme definitivně ztratili iluze. In *Invaze 1968: Ruský pohled* (pp. 216 - 227). Torst, Ústav pro studium totalitních režimů.
- Pazderka, J. (2011f). Pár minut svobody. In *Invaze 1968: Ruský pohled* (pp. 228 - 244). Torst, Ústav pro studium totalitních režimů.
- Pithart, P. (1990). *Osmašedesátý* (3. vyd.). Praha: Rozmluvy.
- Stanovisko k výročí 21. srpna 1968. (1998) [Online]. In *KSČM*. Retrieved from <https://www.kscm.cz/nase-strana/dulezite-dokumenty-k-minulosti/40633/stanovisko-k-vyroci-21-srpna-1968>
- Spor o srpen 1968. (2014) [Online]. In *Události, komentáře*. Česká televize. Retrieved from <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096898594-udalosti-komentare/214411000370206/obsah/307023-spor-o-srpen-1968>